

NATIQ ABDULLAYEV

MEDİASIYA

mübahisələrin məhkəmədənənar alternativ həlli üsulu kimi

Bakı - 2009

Elmi redaktor: FƏTƏLİ ABDULLAYEV
Hüquqi İslahatlara Yardım Mərkəzinin sədri

Kitab mübahisələrin vasitəçinin-mediatorun iştirakı ilə məhkəmədənənar alternativ həlli yollarından biri olan mediasiyadan-vasitəçilikdən bəhs edir.

Azərbaycanda mövzu ilə bağlı ilk ədəbiyyat olaraq hüquqşünaslar, tələbə, müəllimlər üçün nəzərdə tutulsa da, kitabın sadə, aydın, lakonik dil, üslubda yazılması nəşrin hər bir oxucu tərəfindən başa düşülməsinə imkan verir.

Heç şübhə yoxdur ki, bu kitabı oxuyanların qəlbində bir inam yaranacaqdır: doğrudan da hər bir mübahisə üçün heç də məhkəməyə üz tutmaq lazım deyilmiş, mübahisələrin həllinin daha asan və sadə, həm də sivil yolu var.

Tarix boyu bəzən yüz illərlə davam etmiş qanlı müharibələrdən sonra qonşuluq, sülh, barışıq şəraitində yaşayan xalqlardan, dövlətlərdən başlamış, uzun illərin mübahisəli çəkişmələrindən sonra bir-biri ilə mehriban qohum kimi yaşayan, ömür sürən insanların sonrakı peşmançılığı, amansız rəqabətdən sonra birləşib birgə fəaliyyət göstərən şirkətlərin təcrübələrinə qədər-hamısı bu nəticəni xatırladır: bütün konfliktlərin sonu sülhdür, barışıqdır. Elə nəşrin işıq üzü görməsində əsas məqsədlərdən biri də bu həqiqəti hüquqi dildə oxucuya çatdırmaqdır. Ümid edirik ki, bu mənada müəllif istəyinə nail olmuşdur.

Müəllifin mövzu ilə əlaqədar apardığı elmi işin ilk nəticəsi kimi nəşr olunan bu kitabla bağlı oxucuların, mütəxəssislərin fikir və rəylərini eşitmək xoşdur.

Hər bir obyektiv qeyd, irad, məsləhət üçün əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildiririk.

A 1201000000-1 Qrifli nəşr
071-2009

MEDİASIYA HAQQINDA

Mediasiya nədir?

Mediasiya, latınca «mediation» sözündən olub vasitəçilik deməkdir. Mübahisə və konfliktlərin məhkəmələrdən kənar alternativ həlli yollarının axtarışı mediasiya - vasitəçilik ideyasını və mediator-vasitəçi missiyasını meydana çıxarmışdır. Yəni, mediasiya 3-cü neytral tərəfin, yaxud tərəflərin iştirakı ilə kompromisin tapılması, mübahisənin həlli, barışığın əldə olunması prosesidir.

Mübahisələrin məhkəmədən kənar həlli dedikdə, ingilis-amerikan dil mühitində mövcud olan Alternative Dispute Resolution (Alternativ Mübahisə Həlli) (bundan sonra ADR) anlayışına əsaslanmaqla, üçüncü tərəfin iştirakı ilə mübahisələrin məhkəmə baxışı olmadan həllinə nail olmaq başa düşülür.

Mediasiya ADR metodları arasında ən geniş yayılan və ən uğurlusudur. Mediasiyanın mübahisələrin həllində istifadəsini mümkün edən əsas tələb mübahisə tərəflərinin könüllü razılığıdır. Mediasiyaya yalnız hər iki və ya bütün (mübahisədə tərəflərin sayı çox olarsa) tərəflərin razılığı əsasında mümkündür.

Mediasiya əks, ziddiyyətli mövqenin, konfliktin mövcudluğundan və bunu məhkəməsiz, bitərəf vasitəçinin - mediatorun köməyi ilə aradan qaldırmaq istəyindən yaranır. Məhkəmələrdən, hakimlərdən fərqli olaraq, mediatorlar qanunvericiliyin bu və ya digər normalarına əsaslanaraq qərar vermir, mübahisə tərəflərinin özlərinə ziddiyyətlərin həlli yollarının axtarılıb tapılmasında kömək edir, buna şərait yaradır.

Mediasiyanın üstünlükləri

Məlum olduğu kimi, məhkəmələrə o işlər gedib çıxır ki, ortada cinayət faktı vardır, mübahisə, ziddiyyət artıq açıqlanmışdır, yəni məxfilikdən çıxmışdır, tərəflərdən biri digərinin ciddi cəzalandırılmasını (cinayət işlərində) tələb edir, yaxud (mülki mübahisələrdə) öz iddiasında ısrarlıdır, qəbul ediləcək qərarın məhkəmədən sonra məcburi qaydada yerinə yetirilməsinə zərurət, həm də inzibati nəzarət vardır.

Mediasiya və digər ADR üsulları o hallarda tətbiq olunur ki, tərəflər arasında mübahisələr vardır və onu danışıqlar, qarşılıqlı razılaşmalar yolu ilə həll edib, həm də bunu müvafiq qaydada sənədləşdirməklə yekunlaşdırmaq istəyi, arzusu ifadə edilmişdir. Mediasiyanın əsas üstünlüyü də ondadır ki, mübahisənin həllinə qarşılıq-

lı istək vardır, burada tərəflər problemin sülh, danışıqlar yolu ilə həllində maraqlıdırlar və belə bir mövqe nümayiş etdirirlər.

Məhkəmə çəkişmələri adətən tərəflərdən birinin «qalib», digərinin «məğlub» olması ilə bitirsə, münasibətlər pozulursa, bəzən daha böyük narazılıqların təməli qoyulursa, mediasiyada hər şey könüllüdür, belə hallara yer yoxdur. Burada adətən uduş=uduş (win-win) formulu qüvvədədir.

Mediasiyada üçüncü tərəf yalnız mübahisə tərəflərinin sərbəst qərar qəbul etməsi prosesində onlara yardım göstərir. Tərəflər spesifik mübahisənin həllində kömək almaq üçün üçüncü tərəfə müraciət edirlər, vasitəçi də ünsiyyətin yaxşılaşdırılmasına kömək edir və beləliklə, tərəflər bir-birlərinin mövqelərini daha yaxşı anlayır və mübahisəni birgə həll etməyə hazır olurlar. Rahat şəraitdə öz mübahisələrini ortaya qoyub sərbəst müzakirə açır, çıxış, həll yolu axtarırlar. Tərəflər digər həll yolundan, konkret məhkəmələrdən fərqli olaraq vaxta, pula qənaət edirlər, tərəfdaşla münasibəti pozurlar. Mediasiyada könüllü qəbul edilməyən qərar olmadığı kimi, məcburi icra da yoxdur.

Mediasiya ilə bağlı qısa məlumatlardan aydın oldu ki, bu metod məhkəmə mühakimə üsulunu bir çox məqamlarda üstələyir. Mediasiya mübahisələrə münasibətdə əks qütblü yanaşmalardan kənarlaşmağa və tərəflərin mövqe və maraqlarında fərqliliyi qəbul etməyə, onları qeyri-müəyyən hesab etməməyə imkan yaradır. Yaradıcı yanaşma və gələcək əməkdaşlığa şüurlu meyl əvvəllər mümkün görünən nəticələri mümkün edir.

Mediasiya tərəflərin vaxt, pul və emosional qüvvələrinə qənaət etməyə imkan verir. Onun aparılması zamanı prosesin şəraiti, təşkili və məzmunu mübahisə iştirakçılarının özləri tərəfindən birgə müəyyən edilir. Bu üsul konfliktin özündən, kimin doğru, kimin günahkar olduğunu araşdırmaqdan və qalibiyyətdən çox konstruktiv həllin tapılmasına istiqamətlənir. Mediasiya tərəflərə gələcəyə baxmağa və yaradıcı qabiliyyətlərindən istifadə etməyə imkan verir.

Mediasiyanın köməyi ilə mübahisənin həlli zamanı əldə olunmuş razılıqlar bir qayda olaraq daha uzunömürlü olur, hadisələrin real vəziyyətinə, tərəflərin istəyinə daha uyğundur, bu da onların həyata keçirilməsini qarşılıqlı qəbul edilən və təbii addım kimi səciyyələndirir.

Mübahisələrin digər məhkəmədənənar həll üsulları

Birbaşa danışıqlar: tərəflər mübahisələrini özlərinin həll etməsi üçün bir-birləri ilə birbaşa məsləhətləşir və fikir mübadiləsi edirlər. Bunun üçün heç bir xüsusi prosessual qayda, rəqlament müəyyən edilməmişdir.

Bir sıra inkişaf etmiş dövlətlərdə, o cümlədən Yaponiyada mübahisələr məhkəməyə verilməzdən əvvəl tərəflərin birbaşa danışıqlar aparması tələb kimi qanunvericilikdə təsbit olunmuşdur.

Barışq-konsiliatsiya prosesi mediasiyadan onunla fərqlənir ki, o qanunvericiliyin interpretasiya çərçivələrində olan təklif əsasında formalaşır. Burada üçüncü tərəf razılığa gəlmək üçün istiqamətləri özü qiymətləndirir və müəyyən edir.

BMT-nin Beynəlxalq Ticarət Hüququ üzrə Komissiyası (UN-SİTRAL) tərəfindən 23 iyul 1980-ci ildə Barışq Proseduru haqqında Qaydalar, 1988-ci il yanvarın 1-də isə Beynəlxalq Ticarət Palatasının Barışq Reqlamenti qəbul edilmişdir.

Arbitraj (münsiflər məhkəməsi) - mübahisə tərəfləri üçüncü neytral tərəfə arbitre ifadə, digər sübut və arqumentləri təqdim edir və üçüncü tərəf məcburi və ya könüllü ola biləcək qərar çıxarır.

Mini-proseslər də mübahisələrin məhkəmədənənar həllində uğurlu üsullardan biridir. Burada mübahisəyə daha qısa zamanda-cəmi 1-3 gündə baxılır, tərəflər bir-biri ilə birbaşa danışıqlara girir, prosedur məxfi saxlanılır, qərarlar məcburi qaydada icra edilə bil-məz, mübahisə həll edilmədikdə digər üsullardan istifadə yolu ilə arbitraja çıxarıla bilər. Amerika Arbitraj Assosiasiyası və Sürix (İs-veçrə) Ticarət Palatası hələ 80-ci illərdə mini-proseslərin keçirilməsi haqqında öz qaydalarını qəbul etmişdir.

Həm Qərb, həm də bir sıra Şərq ölkələrində indi «med-arb» ad-lanan, yəni mediasiya ilə arbitrajın birləşməsindən yaranan sistem də formalaşır. Əgər mediasiya prosesində tərəfləri razı salan nəti-cə alınmırsa, mediator mübahisəni tərəflərin razılığı ilə arbitraja çı-xarır.

Mediasiyanın tarixi və beynəlxalq təcrübədə tətbiqi

Mediasiyanın tarixi də elə insan cəmiyyətindəki mübahisələrin tarixi qədər qədimdir. İnsanlar hər zaman bu sadə həqiqəti aydın dərk etmişlər ki, mübahisələrin ən yaxşı həlli danışıqlardır, 3-cü neytral tərəfin ağıllı, ədalətli münsifliyidir.

Tarixdə mediasiya ilə bağlı ilkin faktlara qədim şumerlər döv-ründə rast gəlinmişdir. Burada mübahisə ilə bağlı işlər məhkəmə-yə verilmədən öncə «mashkim» adlandırılan vasitəçilər tərəfindən

baxılırdı. Mashkimin vəzifəsi tərəflərə mübahisəni özlərinin həll etməsinə kömək göstərməkdən ibarət idi.

Ən qədim tarixi kitablarda mediasiya ilə bağlı ilkin fikirlərə qədim Çin folklorunda rast gəlinir. Qeyd edilir ki, hələ 4 min il əvvəl Çində Sarı çayı sahilində Kral Şuenin hakimiyyəti altında ibtidai icma məskunlaşmışdı. O dövrdə dağda yaşayan sakinlər bir-birləri ilə torpaqlarının sərhədləri barədə mübahisə edirdilər. Göllər ətrafında yaşayan yerlilər də orada tikdikləri evlərə sahib olmaq üstündə mübahisə edirdilər. Kral Şuen bu mübahisələrin həllinə kömək etmək üçün özü yerlilərin yanına getmiş, torpaqda əkinlə məşğul olmuş, göldə balıq tutmuş və sakinlərə öz məsləhətlərini vermişdir. Bundan sonra dağda yaşayanlar bir-birlərinə öz torpaqlarını əkin üçün təklif etməyə, göllər ətrafında yaşayanlar isə bir-birlərinin evlərindən istifadə etməyə başlamışdılar.

Antik dövrdə və orta əsrlərdə xalqlar, dövlətlər arasında mövcud olan mübahisələrin diplomatik yollarla həllində vasitəçilik missiyasının xüsusi rolu olmuşdur.

Qədim Yunanıstanda mübahisələrin ən geniş yayılmış həlli yolu «ictimai arbitraj» adlanırdı. Burada «arbitr» terminindən istifadə edilirdi, əslində isə, arbitrin rolu tərəflərə mübahisəni öz aralarında həll etmələrinə kömək göstərməkdən ibarət idi. Tərəflər razılığa gələ bilmirdilərsə, yalnız bundan sonra arbitr əsl arbitr funksiyasını yerinə yetirərək mübahisənin həllinə dair özü müstəqil qərar verə bilərdi.

Daha konkret real həyat faktına isə qədim Qərbi Han sülaləsinin dövründə (e.ə 206- b.e. 24) yerli məmur Vou Yunun fəaliyyətində rast gəlinir. Onun mübahisə ilə bağlı işlərə baxıb onları hakim kimi həll etmək səlahiyyəti olmasına baxmayaraq, o, ilk öncə tərəflərə mübahisəni özləri həll etmələri üçün müvafiq istiqamətlər verirdi. O inanırdı ki, insanlara əxlaq qaydalarını öyrətməklə onların öz mübahisələrini özlərinin həll etməsinə nail olmaq mümkündür. O öz adamları ilə küçələrə, insanların evlərinə gedər və onları barışdırmağa çalışardı.

2500 il əvvəl qədim Çində yaşamış məşhur filosof Konfusi demişdir: «Mübahisənin ən yaxşı həll vasitəsi iştirak edən tərəflərin barışdırılmasıdır, amma heç bir halda onları buna dolayı yolla olsa belə məcbur etmək olmaz.» Konfusunin təbii harmoniya fəlsəfəsini əsas götürən Çin ənənələrində də mediasiya mübahisələrin həllinin ilkin vasitəsi kimi qəbul edilmişdi.

Müsəlmanların müqəddəs kitabı olan «Qurani-Kərim»in ən-Nisa surəsinin 114-cü ayəsində buyrulur: «Onların gizli söhbətlərinin çoxunda xeyir yoxdur. Xeyir ancaq sədəqə verməyi, yaxud yax-

şılıq etməyi və ya insanlar arasında sülh yaratmağı əmr edən kimsənin əlindədir. Allahın razılığını qazanmaq üçün belə işlər görən kimsəyə (axirətdə) böyük mükafat verəcəyik!...»

Ümumiyyətlə, «Qurani-Kərim»də və islam hüququnun əsasını təşkil edən şəriət qanunlarında mübahisələrin, ixtilafların dostcasına, xeyirxah vasitəçilərin iştirakı ilə həll edilməsinin fəzilətlərindən geniş bəhs olunur.

Xristianlığın müqəddəs kitabı «Bibliya»da göstərilmişdir ki, (The Gospel of Mathew) mübahisə ilk öncə tərəflərin öz aralarında apardıqları söhbətlə həll olunmalıdır. Əgər bu mümkün olmur, onda vasitəçilik yolu ilə, bu da mümkün deyilsə, dövlət orqanları tərəfindən həll edilməlidir.

Qədim Afina demokratiyasının ən mühüm elementlərindən biri o idi ki, mübahisələrin həlli və icrası dövlət tərəfindən deyil, və-təndaş cəmiyyətinin özü tərəfindən həyata keçirilirdi. Bütün işlərə mülki iş kimi yanaşılırdı (delikt və cinayət fərqləndirilmirdi). Polis və ictimai ittihamçı (prokuror) yox idi. Mübahisələri iştirakçı tərəflər özləri həll edirdilər-mülki arbitراسiya formasında. Bu mümkün olmadıqda onlar dövlət orqanına-məhkəməyə müraciət edirdilər.

Hunter qeyd edir ki, mübahisənin ictimai tərəflərin özləri vasitəsilə həlli ənənəsi Homer və Hesido dövrünə kimi gedib çıxır. Dövlətin yaranması ilə isə bu praktika aradan çıxmadı, sadəcə olaraq mübahisənin həlli prosesinin ilkin mərhələsinə çevrildi. Belə ki, yalnız tərəflər özləri həll edə bilmədikdə, prosesin son addımı kimi işlərə baxılması üçün dövlətə (məhkəməyə) verilməyə başlandı.

Qədim Romada Yustinianın dövründə mediasiya qanunla tanınmışdı. Mediasiya praktikasına ticarətin, xüsusilə gəmiçiliyin inkişaf etdiyi qədim Finikiyada tacirlər arasında da rast gəlinirdi.

İngiltərədə mediasiya Norman Kralları tərəfindən işlərə baxılmaq üçün hakimlərin təyin edilməsindən öncə geniş yayılmışdı. Hakimlərin fəaliyyətində yaranan ingilis ümumi hüququ (common law) ilk öncə qeyri-sabit olmasına baxmayaraq (ona görə əvvəllər mübahisə tərəfləri-tacirlər hakimlərə etibar etmir, arbitraj vasitəsilə mübahisələri həll etməyə çalışırdılar), zaman-zaman təkmilləşdirildikdən sonra mübahisə tərəfləri ona etibar etməyə başladılar. Amma orta əsrlərdən başlayaraq məhkəmə prosesləri uzun və bahalı olduğuna görə tərəflər ilk öncə yenidən arbitraja, bununla yanaşı, həm də dövlət məhkəmələrindən əvvəlki qeyri-rəsmi baxılma praktikası olan mediasiyaya müraciət etməyə başladılar. İlk dövrlərdə bütün mediasiya proseslərində tərəflər üz-üzə oturub bir-birlərinə baxaraq danışirdilər. Amma sonralar mediatorlar tərəflərin ilk görüşündən sonra onları ayıraraq tək-tək görüşməyə başladılar.

Əvvəllər mediasiya prosesi yalnız bir görüşdən ibarət olurdu, amma sonralar görüşlərin sayı artırıldı və proses daha da təkmilləşdi. Bundan əlavə orta əsrlərdə ingilis mediatorları aşkar etmişdilər ki, mediasiya ictimai deyil, fərdi və gizli olduqda, mediator mübahisə ilə bağlı öz fikrini bildirmədikdə və ya prosesin ən sonunda bildirdikdə mediasiya mübahisənin həlli vasitəsi kimi daha effektiv olur.

Qədim şərq, xüsusilə türk xalqlarının tarix və ədəbiyyatında, adət-ənənələrində indiki mediasiya anlayışı üçün ilkin mənəbə, özül sayıla biləcək qədər mükəmməl formalaşmış meyarlar olmuşdur. Müsəlman-şərq aləmində divan, qazılıq kimi tarixi klassik anlayışlar bu cəhətdən daha əhəmiyyətlidir. Elə indi də bir sıra bölgələrimizdə, kənd, nəsil, tayfalarda narazılıqları, mübahisələri ağsaqqallar yoluna qoyur, sülh, barışıq yaradırlar.

Mübahisələrin məhkəmədənənar həlli metodları çox zaman məhkəmələrin özləri tərəfindən «kəşf edilirdi». Məhkəmələr tərəflərin razılığına ilkin zəmin yaranan kimi mübahisəni məhkəmədənənar tənzimlənməyə yönəldirdilər. Artıq bu gün belə metodlar məhkəmə yönləndirməsi olmadan da tətbiq edilir. Mediasiyanın beynəlxalq mübahisələrin həllində tətbiqi tarixən müxtəlif cür adlandırılırdı: «vasitəçilik», «xeyirxah xidmətlərin təklifi» və s. Bu cür metodlardan daha çox danışıqlar zamanı çıxılmaz vəziyyət yarandıqda istifadə olunurdu və barışığın əldə edilməsi üçün tərəfləri bir-birinin nöqteyi-nəzərlərini anlamağa və qəbul etməyə razı salmaq lazım gəlirdi. Uzun əsrlər boyu insanlar əmin oldular ki, hər hansı bir ciddi mübahisə zamanı onun qarşılıqlı faydalı həllini daha çox danışıqlar nəticəsində əldə etmək olur, nəinki normalar və iyerarxiya qaydalarının istifadəsi vasitəsilə.

Bununla belə, mediasiya yalnız ötən əsrin ikinci yarısından başlayaraq geniş vüsət aldı. XX əsrin 60-cı illərinin əvvəllərindən etibarən mediasiya öncə ABŞ-da, sonra Avstriya və Almaniyada, Avropanın digər anqlo-sakson hüquq sistemində daxil olan ölkələrində mülki, inzibati və cinayət xarakterli mübahisələrin həllində mühüm rol oynamağa başladı, institusional fəaliyyət göstərən mediasiya xidmətləri yaradıldı. Avstriyada mediasiya haqqında Federal Qanun qəbul olundu.

ABŞ-da ilk olaraq, ədliyyə sistemindəki islahatlardan sonra ictimai mediasiya yaranmağa, inkişafa başlamışdır. 1965-ci ildə Prezident yanında Hüquq-Mühafizə və Ədalət Mühakiməsi Komissiyası xalqın və dövlətin diqqətini məhkəmələrin həddən artıq yüklənməsinə cəlb etdi. Xüsusilə, qonşu, qohum, ailə daxilindəki kiçik mübahisələrin həllinə xeyli vaxt sərf edildiyi diqqətə çatdırıldı və alternativ həll yolu kimi ictimai mediasiyanın genişlənməsinin

məqsəduyğunluğu irəli sürüldü. Qısa müddətdə İctimai Mediasiya üzrə Milli Assosiasiyanın (İMMA) 550 regional mərkəzi yaradıldı. Mediatorların təlim-tədris mərkəzləri də açıldı. Bir çox ştatlarda isə mediasiya mərkəzlərinə büdcədən əsaslı yardımlar ayrılır. Rəsmi statistikaya görə, ABŞ-da mediasiya yolu ilə baxılan mübahisələrin 85 faizində barışıq əldə olunur, əldə olunan razılığın 90 faizi isə icra edilir. ABŞ-da hələ 1947-ci ildə Hüquqşünaslar Assosiasiyası yanında Federal Mediasiya və Barışıq Xidməti yaranmışdı. Həm bu ölkədə, həm də Avropada mediasiya ən çox biznes sahəsində inkişaf edir.

Mediasiyanın qanunvericiliklə tənzimlənməsinə də zəruri tələbat, ehtiyac artmışdır.

1994-cü ildə Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı nəzdində Arbitraj və Mediasiya Mərkəzi yaradıldı.

Avropa Şurası 1999-cu il oktyabrın 15-16-da Tamperdə keçirilən iclasında üzv dövlətlərdə mübahisələrin alternativ həlli yollarının tətbiqini yaxşılaşdırmağı tövsiyə etmişdir. 2000-ci ildə isə «Mülki və sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində mediasiyanın bir sıra aspektləri haqqında» Avropa Parlamentinin və Avropa Birliyi Şurasının Direktivi qəbul edilmişdir. 2002-ci ilin aprelində Avropa Komissiyasının nəşr etdirdiyi «Yaşıl kitab»da mülki və ticarət hüququnda mübahisələrin məhkəmədənənar alternativ yollarla həlli haqqında nümunəvi əsasnamə dərc edilmişdir (KOM 2002 196). 2004-cü ilin oktyabrında isə Avropa ölkələrində mübahisələrin məhkəmədənənar mediasiya yolu ilə həllini nəzərdə tutan maddələr və əsasnamələr qəbul olunmuşdur (KOM 2004 718). Daha sonra Mediatorların Avropa Etik Kodeksi qəbul olundu ki, bu da mediasiyaya inamı, onun populyarlığını artırdı.

Mediasiyanın üstünlüklərini dərk edən Avropa ölkələri, öz növbəsində, ənənələrlə zəngin, müntəzəm və yaxşı fəaliyyət göstərən mühakimə sistemində malik olmalarına baxmayaraq, bu metodu ciddi qəbul edərək mediasiyanın hüquq sistemində inteqrasiyası sahəsində kifayət qədər uğurlar əldə etmişlər. Avropada keçən əsrin 70-ci illərindən tətbiq edilən mediasiya artıq strukturlaşdırılmış və cilalanmış metoddur. Bununla belə, bu metodun nəzəri əsası çox müasirdir: mediasiya hüquqşünaslıq, psixologiya, sosiologiya, lingvistik, konfliktologiya və digər elm sahələrini özündə birləşdirir.

Mediasiyanın son onilliklərdə daha geniş yayılması ilk öncə XX əsrin ikinci yarısından sonra dünyada baş verən köklü sosial-iqtisadi dəyişikliklərlə əlaqədardır. Müasir cəmiyyətdə mediasiyaya olan tələb sət iyerarxiyanın aradan götürülməsi və qarşılıqlı əlaqələrin inkişafı və qloballaşma ilə bağlıdır. Bu hal ictimai həyatımı-

zın bütün təbəqələrində - ailədə, iqtisadiyyat və əmək hüququnda, dövlət idarəçiliyi təcrübəsində öz əksini tapır, yaranan mübahisə və münaqişələrin həlli yeni yanaşma və həll formalarını tələb edir.

Qərb demokratiyasındakı makrosəviyyədə konsensus əsasında idarəçilik getdikcə daha böyük rol oynayır və klassik direktiv idarəçiliyini daha çox əvəz edir. Təəccüblü deyil ki, Almaniyanın misalında son zamanlar «mediasiya vasitəsilə idarəetmə» haqqında aktiv müzakirələr aparılır.

Hazırda mediasiya sivil ölkələrdə elə bir inkişaf səviyyəsinə çatmışdır ki, onun qanunvericiliklə tənzimlənməsinin vacibliyi məsələsi meydana çıxmışdır. Belə ki, ABŞ-da ayrı-ayrı ştatlarda qüvvədə olan 2500 qanunu birləşdirərək unifikasiya edən vahid mediəsiya qanunu (Uniform Mediation Act) qəbul edilmişdir. BMT Beynəlxalq Kommersiya Barışdırma Üsulları haqqında Çərçivə Qanunu (Model Law on International Commercial Conciliation (UNCITRAL)) qəbul etmişdir. Bu qanun mübahisələrin məhkəmədənənar tənzimlənməsi sahəsində hüquqi unifikasiyaya və gələcək qlobal inkişafa yardım etmək üçün hazırlanmışdır.

ABŞ-da, Avropada mediatorluq ənənəsi artıq cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmuş normaya çevrilmişdir.

Avropada xüsusilə kommersiya, korporativ münaqişələrin həllində ixtisaslaşmış bir çox mediatorların adları məşhurdur. Məsələn, Böyük Britaniyada sabiq federal hakim Devid Şapironun rəhbərlik etdiyi Vasitəçilik Akademiyası peşəkar vasitəçilər hazırlayır.

Dünya miqyasında tanınan bir çox şirkətlər çoxdandır ki, öz daxilindəki, eləcə də tərəf müqabilləri ilə mübahisələrinin məhkəmədənənar, işgüzar nüfuzlarına xələl gətirmədən həll edilməsinə üstünlük verirlər, məhkəmələrə, hüquq kontorlarına, vəkillərə pul xərcləmədən, bürokratik maneələrlə qarşılaşmadan, vaxt itkisinə yol vermədən mübahisələri mediatorların yardımı ilə aradan qaldırırlar. Öz əməkdaşlarına, hüquqşünaslarına mübahisələrin mediəsiya ilə sivil qaydada nizamlanmasını tövsiyə edirlər.

Mediəsiyanın tətbiqi sivil ölkələrdə həm də demokratik idarəetmənin, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin göstəricilərindən, vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf meyarlarından biri hesab olunur.

Keçmiş SSRİ məkanında isə institusional formada mediəsiya təzə yaranır, vasitəçilik institutu daimi bir mexanizm kimi hüquq sistemə yeni-yeni inteqrasiya edir. Təsadüfi deyil ki, Rusiya və Moldovada artıq mediəsiya haqqında qanunlar qəbul edilmişdir, Ukraynada isə qanun layihəsi hazırlanıb qanunverici orqana təqdim olunmuşdur.

Mediasiyanın getdikcə populyarlaşması, mübahisələrin bu üsulla tənzimlənməsinin kəmiyyət artımı onun əhatə dairəsinin, imkanlarının genişliyi ilə əlaqəlidir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ən çox ailə-məişət zəminində baş verən münaqişələrin aradan qaldırılmasında mediatorların imkanları genişdir. Son illər kommersiya, əmək, istehlakçıların hüquqlarının pozulması vasitəçilik-mediasiya təcrübəsindən istifadə etmək təcrübəsi genişlənir və öz müsbət səmərəsini verir.

Hazırda bir sıra beynəlxalq, etnik, regional siyasi konfliktlərin həllində də mediatorların rolu böyükdür. Əslində elə 20 ildir ki, davam edən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli istiqamətində ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyəti də siyasi mediatorluqdur.

Polşada 2007-ci ildə hökumətlə müxalifət arasında ciddi qarşıdurma, ziddiyyət yaranarkən Polşa prezidenti Lex Kaçınskinin mediatorluğu ilə barışıq əldə olunmuşdu. Gürcüstan prezidenti ilə müxalifət arasında prezident seçkilərindən sonrakı ziddiyyətli qarşıdurmada Polşa prezidenti, 2008-ci ildə Pakistanda bu cür mübahisənin həllinə Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan vasitəçilik etmişdi.

2008-ci ilin avqust ayında Rusiya Federasiyası ilə Gürcüstan Respublikası arasında yaranmış müharibədə Fransanın prezidenti Nikola Sarkozi vasitəçilik edərək müharibənin dayandırılmasına nail oldu.

Asiyada mediasiyanın tətbiqi dairəsi daha geniş və populyardır. Dünya nəhəngi Çində açıqlanmış rəqəm düşündürücüdür: burada iqtisadi mübahisələrin 70 faizi məhkəmədənkənar qaydada mediəsiya üsulu ilə həll edilir. Yaponiya və Böyük Britaniyada isə bu rəqəm 50 faiz civarındadır.

Dünyanın nəhəng dövlətləri olan ABŞ və Çinin təcrübəsi onu da göstərir ki, bu ölkələrdə arbitr-münsif məhkəmələri ilə mediəsiya, mediatorluq arasındakı fərqlər kifayət qədər düzgün qiymətləndirilir. Xüsusən Çin kimi sosialist təmayüllü ölkədə sahibkarları razı salan əsas cəhət budur ki, hakimiyyət orqanlarının mediəsiyaya təsir imkanları yoxdur.

Rusiyanın iri şirkətləri, buradakı xarici kompaniyalar isə imzalandıqları müqavilələrdə ən çox İtaliya mediatorlarına üstünlük verirlər. İtalyan mediatorlarının peşəkarlığı, bacarığı, süfrə arxasında istənilən mübahisəni sülh yolu ilə həll edib tərəfləri dost kimi də yola salmaq bacarıqları bütün Avropada yüksək qiymətləndirilir.

2007-ci ilin mart ayında Rusiya Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən «Cinayət işlərində mediəsiya» adlı qanun layihəsi hazırlanıb müzakirə və qəbul olunması üçün Dövlət Dumasına təqdim olunmuşdur. Rusi-

ya Dövlət Dumasında bundan əvvəl iqtisadi mübahisələrin alternativ həllinə dair mediasiya qanununun müzakirələri gedişində layihənin müəlliflərindən biri olan Dumanın qanunvericilik komissiyasının sədri Pavel Kraşeninnikov demişdir: «Çoxlu sayda münafişləri məhkəmədənənar həll etmək olar, bunun üçün sadəcə kompaniyalara razılaşmaq üçün kömək etmək, şərait yaratmaq lazımdır, qoy bu işlərlə vasitəçilər məşğul olsunlar». Mediatorlar məhkəmələrə artıq yükəndə xilas olmaq üçün də çox kömək edə bilərlər. Xüsusən o halda, o mübahisələrdə ki, orada qarşılıqlı razılaşma vardır, bunu onların özləri təklif, tövsiyə edirlər. Dumada keçirilən müzakirələrdə qeyd edilmişdir ki, bu qanunun qəbul ediləcəyi təqdirdə məhkəmələrin iş yükünün 20 faiz azalacağı proqnozlaşdırılır.

Rusiya mətbuatında «Mediasiyanın möcüzəsi» adlı yazıda konkret fakta əsaslanan belə bir hadisə nəql olunur. İki tanınmış şirkət arasında 200 milyon rubl məbləğində mübahisəyə dair 5 cinayət işi qaldırılmış və istintaqın nəticələrinə 32 hakim baxsa da, mübahisənin tərəflərini razı salan həlli tapmaq mümkün olmamışdır. Bu konfliktin böyüməsində media da katalizatorluq etmişdir. Təcrübəli mediator məsələnin həllinə baş qoşmuşdur. Hər biri 5 avtomatlı mühafizəçi ilə prosesə gələn şirkət rəhbərlərini dəyirmi masa arxasında oturtmaq elə də asan başa gəlməmişdir. İlk növbədə isə mühafizəçilərin mediatorla kənar otaqda 5-10 dəqiqəlik söhbətdən sonra bir yerdə mehribanlıqla mineral su içmələri zamanı xoş ünsiyyətləri şirkət rəhbərlərinin də əsəblərini yumşaltmışdır. Mediasiya prosesi də elə uzun çəkməmişdir: cəmi 2 saatdan sonra qəbul edilmiş qərarı və növbəti tərəfdaşlıq layihəsini «qeyd etmək» üçün partnyorlar artıq restoranda oturmuşdular.

Ancaq ekspertlər təəssüflə bildirir ki, şimal ölkəsində mediasiya çox zaman məhz məhkəmələrdəki mənasız, uzun, nəticəsiz çəkişmələrdən sonra, ya da avtoritet və reketlərin işə qarışmasından sonra yada düşür.

Rusiyada «Mediasiya və hüquq. Vasitəçilik və barışıq» adlı jurnal nəşr edilir. İxtisaslaşmış bu nəşrdə baxılan işlərə dair mübahisələrin həlli ilə bağlı maraqlı yazılar verilir. Bu jurnal cəmiyyətdə mediasiya-vasitəçilik institutunun geniş təbliğinə də yardım edir.

ABŞ-dakı «Judicial mediation Services» (JAMS) şirkətində mediasiya prosesi barədə yazan rusiyalı jurnalist burada təqaüddə olan hakimin buterbrod yeyə-yeyə bir saatın içərisində iki konfliktli tərəfin 10 milyon dollarlıq mübahisəsini necə ustalıqla həll etməsini təsvir etmişdir.

Mediasiya, artıq qeyd etdiyimiz kimi, ötən əsrin ikinci yarısından etibarən hüquqi-demokratik ölkələrdə bir işlək institut kimi

formalaşmağa başladı. Bunun da əsas səbəblərindən biri azad bazar iqtisadiyyatının sürətli inkişafı, müxtəlif mübahisələrin ortaya çıxması, onların tez, bəzən məxfi, gizli həll tələb etməsi zərurətindən yaranmışdır. Sahibkarlar, biznesmenlər bu həqiqəti yaxşı dərk edirlər ki, məhkəmə prosesləri çox uzun zaman, vəsait tələb edir və bütün mənalarda baha başa gəlir. Mediasiyada isə mübahisələrin həlli metodları məhkəmələrlə müqayisədə daha sərfəlidir.

Mediasiyanın ən çox tətbiq olunduğu sahələrdən biri iqtisadi mübahisələrdir. Bazar münasibətlərinin inkişafı son illər bütün ölkələrdə xeyli mübahisələrin də yaranmasına gətirib çıxarır. Dünyanın məşhur şirkətlərindən olan General Elektrik, Toyota, Motorola rəsmilərinin açıqlamalarına görə, bu kompaniyalarda mübahisələrin yarıdan çoxu mediasiyanın köməyi ilə həll edilir. Çünki mediasiya biznesdə nəinki sərfəlidir, həm də çox zaman obyektiv zərurdən yaranır. Buna az büdcə tələb olunur, az əmək və vaxt aparır, mübahisənin predmeti gizli saxlanılır, tərəfdaşlarla sülh, barışıq şəraitində münasibətləri davam etdirməyə imkan yaranır, əlavə sənədlər toplamağa, şahid-sübut tapmağa, mübahisənin kənara yayılmasına yer qoyulmur. Hər dəfə məhkəmələrə üz tutmaq, çoxlu sənədlər toplamaq, vəkil tutmaq və s. əlavə şirkətlərin, müəssisə və təşkilatların sonrakı tərəfdaşlığına da xələl gəlmir.

İqtisadi mübahisələrin məhkəmələrdə həlli üçün tələb və sərf edilən vəsaitin çoxluğu da bu ölkələrdə getdikcə mediasiyanın genişlənməsinə stimül verir. İndi bu ölkələrin pullu və nüfuzlu adamları içərisində mediatoların da adları çəkilməyə başlamışdır.

MEDİASİYA PROSESİ VƏ MEDIATOR

Mediasiya prosesi

Mediasiya-vasitəçilik fərdi və məxfi qərar vermə prosesidir, burda bitərəf vasitəçi strukturlu danışıqlar zamanı mübahisə edən tərəflərə kömək edir. Bütün qərarları tərəflərin özləri verir. Əgər vasitəçilik zamanı məsələnin həlli mümkün olursa, tərəflər işi arbitraja, yaxud məhkəməyə verməkdə azaddırlar.

Mediasiyanın aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətləri var:

- bu, danışıqlar prosesinin vasitəçinin iştirakı ilə genişləndirilmiş formasıdır;
- bu, qeyri-rəsmidir;
- bu, problemin, mübahisənin həllinə yönəlmişdir;
- bu, nəticələrin könüllü qəbul edildiyi, problemin yaradıcı həllinə imkan verən, məxfi, qapalı prosesdir;
- tərəflər öz aralarında razılığa gəlməyə qədər məcburi deyil;
- bu, tərəflərə aralarındakı münasibətləri müsbət müstəvidə bərpa və davam etdirməyə, vaxta, pula qənaət etməyə kömək edir;
- məhkəmələrdə iş yükünün azaldılmasına yardım edir.

Mediasiyanın əsas prinsipləri

1. Könüllülük

İlk növbədə bunu tərəflər özləri arzu etməlidir ki, biz mübahisəmizi məhkəmədənənar həll etmək istəyirik və bu prosesdə üçüncü neytral tərəfin vasitəçi olmasına razıyıq. Mediasiya prosesinin özü də tamamilə könüllülük prinsipi əsasında qurulur. Heç kim münaqişəli tərəfləri məcburən mediator qarşısında danışıqlar masası arxasında oturma bilməz. Əks halda bu, tərəflərin vasitəçinin iştirakı ilə vicdanlı və ədalətli barışıq yolu tapmaq istəyinə mane olardı.

Könüllülük prinsipindən mediasiyanın bütün mərhələlərində yararlanmaq, yəni istənilən mərhələdə prosesdən çıxmaq mümkündür.

2. Qərəzsizlik, bitərəflik

Mediator mediasiyayı qərəzsiz və ədalətli aparmalı, tam bitərəf olmalıdır. Qərəzsizlik prinsipi mediator üçün əsasdır. Bu mənada mediator elə iş aparmalıdır ki, o, burada tərəfsiz, qərəzsiz, ədalətli ola bilsin. Əgər o, bunu təmin edə bilmirsə, prosesə başlamamalı, yaxud vaxtında işdən çıxmalı, çəkilməlidir.

Mediator tərəflərdən hər hansı birinə qarşı qərəzli münasibətdə olmamalıdır. Çünki mediasiya o zaman səmərəli nəticə verir ki, mediator hər iki tərəfin inam və etibarını qazanmış olsun.

Əgər mediatoru məhkəmə və ya hansısa təşkilat təyin edirsə, əvvəlcədən onun sonadək qərəzsiz mövqedə qalması üçün ciddi təminatı olmalıdır.

Mediator qabaqcadan mübahisənin həlli ilə bağlı özündə fikir formalaşdırmamalıdır. Yəni mediasiyanın yekun həllinin kimin, tərəflərdən hansının xeyrinə həll edilməsində maraqsız olmalıdır. Mübahisənin həlli üçün bütün imkanlarını səfərbər etməli, danışıqlar prosesində naməlum qalan halların açıqlanmasına səy göstərməlidir. Əgər belə olmazsa, tərəflərdə bütövlükdə mediasiyanın özünə qarşı bir inamsızlıq yarana bilər.

3. Məxfilik

Mediator prosesin məzmununu, gedişi, yekununun gizli saxlanması məsuliyyət daşıyır. Əgər tərəflərdən hər hansı birinin razılığı olmazsa, onu açıqlamaq olmaz.

Mediasiya bu ssenarilərlə inkişaf edə bilər

Klassik mediasiya-tərəflərin razılaşması ilə başlanıb qəbul olunmuş sazişin icrası ilə başa çatır.

Sistemdaxili mediasiya-mediator 3-cü mübahisə edən tərəf kimi çıxış edir. Məsələn, sistem daxili mediator müəssisə rəhbəridir, digər mübahisə edən tərəflərin razılaşma əldə etməsində maraqlıdır, buna da kömək edir.

Bu ikisinin arasında olan **nou-xau** kompleks hallarda yaranır. Yəni konfliktdə olan tərəflər məlumdur, ancaq onlardan biri vəziyyəti gərginləşdirir. Yaxud real vəziyyətdə mübahisəli tərəf olduğunu etiraf etmir. Belə şəraitdə mediasiya inamsızlıq mühitində başlanır, prosesi başa çatdırmaq üçün əsas yük də mediatorun yaradıcılıq, peşəkarlıq qabiliyyətindən asılı olur.

Mediasiya prosesi aşağıdakı mərhələlərdən keçir:

Mərhələ 1. Mediasiya strukturunun və qarşılıqlı inam atmosferinin yaradılması

1. Mediator elə bir aydın anlaşıma, etimad mühiti yaratmalıdır ki, bu mediasiyanın sonuna kimi davam etsin, tərəflər üçün qəbul edilən olsun. Bu, tərəflərin bir-biri ilə qarşı-qarşıya oturub bir-birini aydın görüb, üzbəsurət eşitməsinə yaradılan otaq şəraitindən də asılıdır. Bu da mediatorun üzərinə düşən vəzifələrdəndir. Digər addım mediasiyada tərəflərin və mediatorun özünün rolunun elan edilməsidir. Mübahisəli tərəflərə məhz sülh, barışıq əhval-ruhiyyə-sindən, istəyindən yaranan mediasiyayı seçdikləri və buraya gəldikləri üçün onlara təşəkkür etmək lazımdır.

Mediator bildirir ki, o, mübahisə haqqında kifayət qədər məlumatlıdır və bu məlumatı hər iki tərəfdən almışdır, konkret həll barədə mövqeyi və gizli hər hansı bir sirri yoxdur, bunu tərəflər danışıq prosesində özləri də müəyyən edəcəklər.

Mediator prosesin başladığını bildirir: çətini birinci başlamaqdır, buyurun arxayınca fikirlərinizi söyləyin, problem və onun həllini necə gördüyünüzü şərh edin. Bu söhbətdə mediator çalışmalıdır ki, mübahisənin bütün görünməyən tərəfləri də aşkarlansın, qaranlıq məqam qalmasın, yeni sonrakı mübahisələr üçün boşluq olmasın. Açıq sual-cavablardan sonra mediator onları diqqətlə dinləməli, diskussiyaları işgüzar məcraya yönəltməli, emosiyaların artmasına yol verməməli, əgər bunun qarşısını almaq olmur, danışıqları müvəqqəti dayandırıb, sakitlik yaranana kimi gözləməli, əsas tezislərin yazılı qeydiyyatını aparmalıdır. Hətta, tərəflərin öz mövqelərini bildirməsi üçün vaxt-reqlament də müəyyən etmək olar.

Gərginliyi azaltmaq, prosesin konstruktiv, rəvan getməsinə təmin etmək üçün mediator tərəflərin təklif, tövsiyə, arzularını da dinləməli, onların hansı nəticələri gözlədiklərini öyrənməli, özlüyündə proqnozlarını müəyyənləşdirməlidir.

Mediasiya bəyannaməsinin əvvəlcədən qəbulu bu sessiyanın aparılmasını müəyyən edir, tərəflərlə kontrakt bağlanır, yeni mediasiyanın reqlamenti yazılır, yaxud şifahi şəkildə şərh edilir. Burada tərəflərin mediasiyaya gecikməsi, yarımçıq tərək etdiyi təqdirdə cərimə də tətbiq edilə bilər. Mediatorların tərəflərdən biri ilə ayrılıqda görüşməsi də əksini tapa bilər. Bu xüsusən o halda ola bilər ki, tərəflərdən biri prosesi hansısa səbəbdən yarımçıq tərək etmək istəyir və mediasiyanın başa çatması sual altındadır. Belə halda növbəti sessiyaya qədər fasilə yaranır.

Mərhələ 2. Faktların analizi və problemin müəyyən edilməsi

Düzgün qərarın qəbul edilməsi bütün tərəflərin bərabər qayda-da mövcud problemin yaranması səbəblərini, konkret mübahisəli məqamları aydın bilməsini tələb edir. Yəni, konflikti həll etmək üçün onun mahiyyətini dərk etmək lazımdır. Mediator öyrənməlidir ki, tərəflər həqiqətənmi problemin, mübahisənin yaranma səbəbini düzgün qiymətləndirirlər. O, həm səbirlə, ehtiyatla, ustalıqla tərəfləri mübahisənin həllinə doğru aparın bələdçi olmalı, həm də bütün ziddiyyətləri, uzlaşma məqamlarını aydın görüb ümumiləşdirən, sintezdən keçirən analitik olmalıdır. Çoxlu informasiyalardan, xırda məqamlardan ən mühüm məsələləri seçib onun ətrafında razılaşma əldə olunmasına yol açmalıdır. Mediator bu mərhələdə nəticə alınb-alınmayacağını görməlidir.

Mərhələ 3. Alternativ axtarışında

Mediator bu mərhələdə əsas suala cavab tapmalıdır: ilk növbədə tərəflər mübahisənin hansı həlli variantını özləri üçün sərfəli hesab edirlər. Əsas müzakirə də bu məsələ üzərində qurulur. Bəlkə daha səmərəli həll variantı da tapmaq, ortaya qoymaq mümkündür. Mediator ehtiyatla, bitərəfliyini qoruyaraq əgər tərəfləri qane edib biləcək versiya varsa, onu da söyləyə bilər. Burada tərəflərin daha yaxşı düşünüb qərara gəlməsi üçün fasilə də yaradıla bilər.

Mərhələ 4. Son danışıqlar və qərarın qəbulu

Artıq müəyyən əsas məsələlər üzrə razılığa gəlinmişdir, kiçik mübahisələr güzəştlər yolu ilə azaldılmışdır. İndi müzakirələr onların həlli ətrafında aparılır. Dialoqun həlledici mərhələsidir. Mediator indiyədək özü üçün ayırd etmişdir ki, hansı güzəştlər ətrafında tərəflər razılaşa bilər, tərəfləri qane edən nəticəyə necə gəlmək olar. Ehtiyatla, ustalıqla söhbəti məcraya yönəltmək gərəkdir. Ancaq qərar vermək səlahiyyəti, son söz yenə tərəflərindir.

Mərhələ 5. Yekun sənədin imzalanması

Tərəflər mübahisənin özlərinə sərf edən həllinə razılaşmışlar. Mediatorun vəzifəsi indi razılaşmanı yazılı formada tərtib etmək, qəbul edilən qərarları aydın ifadə ilə, lazım gələrsə, maddələr və bəndlərlə yazmaq və tərəflərin öz imzaları ilə sənədi oxuyub təsdiq etdirməkdir. Yaxşı olar ki, tərəflər burada mediasiya prosesi-

nin aparılmasından həm prosedur, həm psixoloji, həm də mahiyyəti üzrə razı qaldıqlarını da, yaxud təklif və tövsiyələrini də qeyd etsinlər.

Mərhələ 6. Hüquqi prosedur və razılaşmanın təsdiqi

Əvvəlcədən əldə olunmuş razılaşmaya görə, qəbul edilən sənədin etibarlılığını təmin etmək üçün müəyyən səlahiyyətli orqanlar tərəfindən notarial qaydada tərtib edilmiş sənəd təsdiqlənməlidir.

Mərhələ 7. Razılaşma sənədinə yenidən baxılması, korrekte edilməsi və yerinə yetirilməsi

Elə hal ola bilər ki, əvvəlcədən nəzərə alınmamış (fors-major) situasiya meydana çıxa bilər, tərəflər bu və ya digər məsələdə fikrini dəyişə bilər-hər ehtimala qarşı bu da sənəddə əvvəlcədən əksini tapmalıdır, danışıqlar isə davam etməlidir.

Yeni mübahisəli məqamlar da meydana çıxa bilər, onlar üzrə də söhbət aparıla bilər. Əsas odur ki, danışıqlar körpüsü artıq qurulmuşdur, ondan istifadə edərək «finiş» çatmaq gərəkdir.

Tərəflər artıq təcrübə toplamışlar, əsas məsələlər üzrə razılaşmalar qüvvədədir, bu halda bəzən heç mediatora, sənədin müəyyən maddələrində dəyişiklik edilməsinə də ehtiyac qalmaz.

İndiyədək deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, mediasiya prosesi bir-biri ilə bağlı olan belə bir ardıcılıqla aparılır: tərəflər arasında əlaqə yaradılması və mediasiya razılaşmasının bağlanması, informasiyanın toplanması, danışıqların aparılması, mübahisənin, konfliktin həlli və tərəfləri qane edən yekun razılaşmanın imzalanması.

Mediasiya prosesinin mərhələlərinə dair tövsiyə

Vasitəçilik prosesinin mərhələlərindəki addımlar bir-birinə uyğun, bəzən isə təkrar olur, çalışmaq lazımdır ki, ümumilikdə mərhələlərə **aşağıda verilən nizamla** əməl edilsin:

1. Hazırlıq: vasitəçi tərəflə ilk söhbətdən başlayaraq vasitəçilik üçün hazırlıq görməlidir. Tərəflərlə əlaqə, təqdim olunan material və planlaşdırma ilə tanışlıq vasitəçilik üçün ilkin şərait yaradacaq.

2. Vasitəçinin açılış nitqi: açılış nitqi vasitəçilikdə nələrin baş verəcəyini təsvir edir, vasitəçiyə və prosesə inam yaradır, vasitəçiliyin əvvəlindən tərəflərə ümid verir.

3. Hər bir tərəfin versiyasına ayrılan vaxt: hər bir tərəfə mə-

sələni öz mövqelərindən çıxış edərək danışmaq, o cümlədən, onlar üçün nəyin mühüm olması və onların hansı nəticələr gözlədiklərini ifadə etmək imkanı verilir.

4. İşlə bağlı məsələlərin müzakirəsi: tərəflərin dedikləri əsasında, vasitəçi və tərəflər informasiya mübadiləsi vasitəsilə problem və maraqları müəyyənləşdirir və müzakirə edirlər.

5. Məsələnin həlli imkanlarının müzakirəsi: tərəflər ilkin qərar vermədən və hər bir tərəfin marağını və mümkün resurslarını nəzərə alaraq, problemin həlli yollarını təklif edirlər.

6. Məsələnin həlli qərarının verilməsi: tərəflər bir-birinin perspektivi və həll imkanlarını anladıqları vaxt, bütün tərəfləri qane edəcək həll yolunu müzakirə edib qərara alacaqlar.

7. Razılığın tərtibi və təsdiqi: vasitəçi dilin aydın olmasını, razılığın bütün məsələləri əhatə etməsini, real olmasını və tərəflərin onunla razılaşmasını təmin etmək üçün razılaşmanın şərtlərini tərtib edir və nəzərdən keçirir.

Proses zamanı vasitəçi istənilən vaxt maraq və imkanları öyrənmək, gərginliyi azaltmaq və tərəflərə nə istədiklərini müəyyənləşdirməkdə kömək etmək üçün hər bir tərəflə təkliddə görüşə bilər.

Bəzi xarici ekspertlər isə tövsiyə edirlər ki, mediasiya prosesinə hazırlığın ilkin mərhələsi olan mübahisənin analizinin 3 səviyyəsinə əvvəlcədən nəzərə almaq lazımdır: bunlar konkret mövqələrin, tələb və maraqların, mübahisənin tərəflər üçün əhəmiyyətinin öyrənilməsidir.

Konkret mövqələr daha konkret səviyyəni ifadə edir, hansı ki, çox zaman kimin nəyi alacağını və kimin kimə nə qədər borclu olduğunu nəzərdə tutur.

Tələblər və maraqlar, səviyyə kimi, konkret mövqələrdən daha incə məsələdir və tərəflərin həyat şəraitini nəzərdən keçirir - tərəflər üçün gətirdikləri arqumentlərin əsas məğzinin nədən ibarət olduğunu ifadə edir.

Əhəmiyyət və meyllər, ən dərin səviyyə olaraq, mübahisə tərəflərinin tələb və maraqlarının əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsini ifadə edir. Əgər mediator tərəflər üçün nəyin daha çox vacib olduğunu müəyyən etməyə çalışırsa, tərəflər özləri öz real prioritet tələb və maraqlarını müəyyən etmək istədiklərini dərk edə bilərlər. Bunun baş verməsi üçün tərəflərdən hər birinin özünə lazım olanı əsaslandırmağa və müdafiə etməyə, qarşı tərəfə də bu şəkildə hərəkət etməyə imkan yaratmasına hazırlığı lazımdır. Buna görə tərəflərə bu şəraiti yaratmaq üçün hər şey etmək lazımdır. Çox zaman bu, əvvəllər diqqətsiz qalmış konkret məsələ barədə mübahisə tərəflərinin fərziyyə və fikirlərinin öyrənilməsini tələb edə bilər.

Mediasiya prosesinə qoşulanların əksəriyyəti daha konkret şəkildə öz mövqeləri üzərində diqqətlərini cəmləşdirir və buradan da başlamaq lazımdır. Mediator və tərəflərin prosesə hansı səviyyədən başlamaqları önəmli deyil, əsas odur ki, həmin səviyyə tərəflər üçün kifayət qədər rahat olsun. Bu da vacibdir ki, diqqətin yalnız bir səviyyədə cəmləşməsi, digər səviyyələrin öz əhəmiyyətini itirməsi demək deyil. Tərəflər arasında mübahisələrin məzmununun açılması onların hər biri üçün vacib olanları özündə əks etdirən razılığın əldə edilməsinə doğru addımları asanlaşdırır bilər.

KİMLƏR MEDIATOR OLA BİLƏR?

Biz artıq bilirik ki, mediasiya prosesinin aparıcısı mediatorudur. Mediator istənilən şəxs ola bilər. Ancaq elə insanlar qrupu da vardır ki, onlar rəsmi mediator kimi də çıxış edə bilərlər. Bunlar beynəlxalq təşkilatlar (məs. BMT), dövlət hüquq institutları, ixtisaslaşmış dövlət komissiyaları, strukturların rəhbərləri tabeçiliyində olanlara münasibətdə, ictimai (həmkarlar) təşkilatlardır.

Qeyri-rəsmi mediatorlar o kəslərdir ki, onlara cəmiyyətdə tutduqları mövqeyə, təhsil və təcrübələrinə görə hörmət edilir, müraciət olunur. Bunlar dini təşkilatların nümayəndələri, psixoloqlar, pedaqoqlar, hüquqşünaslar, professional konfliktoloqlar və ya sadəcə davranışları və ağıllı qərarları ilə cəmiyyətdə nüfuz qazanmış şəxslər ola bilər.

Ancaq bu kateqoriyalar nisbidir. Tərəflərin yaxından tanıyıb etibar etdiyi hər kəs mediator ola bilər.

Doğrudur, bir çox ölkələrin qanunvericilik aktlarında mediatorluğa müəyyən tələblər, məhdudiyyətlər də təsbit olunmuşdur. Bəzi ölkələrdə mediasiyani məhkumluğu olmayan və dövlət qulluğunda olmayan hər kəs apara bilər. Hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri, eləcə də işə aidiyyəti olan tərəflərdən birinin yaxın qohumu iş üzrə mediator ola bilməz.

Təbii ki, mediator ilk növbədə ağıllı, nüfuzlu, haqq-ədaləti üstün tutan, xalq arasında deyildiyi kimi «əsl ağsaqqal» adam olmalıdır. O, insanları səbirlə dinləməyi bacarmalı, onları qarşı-qarşıya oturdub mübahisə üzrə müzakirə açmağı təşkil etməyi bacarmalıdır. Burada mediatorun qərəzsizliyi, ədalətliliyi, hər iki tərəfin inam və etimadını qazanması başlıca şərtidir. Vasitəçi-mediator bitərəfliyini qoruyub saxlamalı, əvvəlcədən öz fikrini, qərarını elan etməməlidir. Ancaq danışmaq, razılaşma üçün şərait yaratmalıdır. Mediator hüquq, psixologiya, sosiologiya, konfliktologiya, etik prinsiplərə dair məlumatlı, hazırlıqlı şəxs olmalıdır.

Mediatorluq da bir sənətdir

Mediatorun rolu məcazi mənada kimyəvi reaksiyada katalizatorun oynadığı rola bənzəyir; özü tərəfsizliyini saxlamaqla konfliktin ən optimal, düzgün həllinin tapılmasına yardım edir. Tərəflərin sosial mövqeyi, şəxsi əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri mediator üçün heç bir fərq daşımamalı, hansısa birinin üstünlüyü mediasiyada hiss olunmamalı, heç kəsin hüququ pozulmamalıdır.

Mediatorluq hakimlik, vəkillik deyil, tərəflərdən hansınasa yox,

bütövlükdə prosesə vasitəçilik edir. Mediator üçün əsas qarşı-qarşıya duran tərəflərin razılaşmasıdır. O, prosesdə yumor hissindən də istifadə etməli, əhval-ruhiyyəni yumşaltmalı, tərəflərin mövqeyindəki birləşdirici, fərqli məqamların, maraqların uzlaşmasına çalışmalıdır. Əgər tərəfdəşin birinin prosesdə mediasiyaya, söhbətə hazır olmadığı aşkar olursa, onunla məşq etmək, fərdi işləmək də olar.

Bu müxtəlif formalarda ola bilər; tərəfləri növbə ilə dinləmək, təkliflərini eşitmək, situasiyanı aydınlaşdırmaq və s. Əgər tərəflərdən biri açıqdan-açığa öz səhv, qeyri-konstruktiv mövqeyində qalırsa, mediator bunu ona incəliklə çatdırmalıdır.

Mediatorun birinci işi mübahisənin mahiyyətini, tərəflərin mövqeyini diqqətlə öyrənmək, məsələni ən xırda detallarına qədər qiymətləndirməkdir. Mediasiyada mediator dinləyici rolunda çıxış etməli, hər cür emosiyadan kənar olmalıdır. Tərəflərin qarşılıqlı anlaşma, hörmət zəminində öz fikirlərini, istək və tələblərini ortaya qoymağa zəmin yaratmalıdır. Əgər mediator vəkil, hüquqşünasdırsa, heç bir halda qanun və hüquqla bağlı bilgilərini ortaya qoymamalı, mübahisənin mahiyyəti üzrə qanunların şərhindən, hüquqşünas məsləhətlərindən uzaq olmalıdır. «Bu düzgün deyil», «belə olmalıdır» və s. kimi deyimlərdən uzaq olmalıdır. Tərəflərdən birində azacıq da olsa, öz qərəzsizliyinə şübhə yeri qoymamalıdır. Mediator tam əmin olmalıdır ki, mübahisə edənlər razılaşmanın bütün bəndlərini, təfərrüatını aydın başa düşmüşlər. Bu, razılaşmanın etibarlı və daimi olmasını da şərtləndirən amildir.

Bəzən elə olur ki, mediator tərəflərə mediasiya prosesinin necə aparılması, başlanğıcdan sonuncu mərhələyədək başa salmalı olur. Bu maarifləndirici prosesdə mediator ona nail olmağı bacarmalıdır ki, tərəflər yalançı, saxta mövqedən çıxış etməsin, görüntü xatirinə danışmaq aparmasın, real olmayan tələblərlə qarşısındakını şantaj edib qorxutmasın, razılaşmaya inamı qabaqcadan «dəfn» etməsin.

Bu mənada xarici ədəbiyyatda adətən mediatorların 5 tipi nümunə çəkilir: 3-cü hakim, münsif-arbitr, vasitəçi, köməkçi, müşahidəçi. Birinci ikisi avtoritar sayılır. Əgər təcili həll lazımdırsa, bu sərfəlidir. Yox əgər mübahisə kəskin xarakter almamışsa, təcili həll tələb olunmursa, sonrakılar qaneedicidir.

Mediasiyada əsas fiqur mediatorudur. Onun işi mübahisəni yarıdan, doğuran bütün halların dinlənilib aşkara çıxarılmasından, mahiyyəti üzrə tərəflərin bunu qəbul etməsindən, konfliktin doğuran amilin, səbəbin müəyyən edilməsindən, münəqişəli tərəflərin bir-biri ilə anlaşmasından, sonra konfliktin həlli yollarının ayırd edilməsindən ibarətdir. Bütün variantlar ortaya qoyulur, tərəfləri razı

salan, onların könüllü qəbul etdiyi variant seçilir. Prosesdə mediatorun şəxsi bacarığı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O, dinləməyi, ziddiyyətin mahiyyətini qiymətləndirməyi, prosesi səbirlə təşkil etməyi, mübahisənin genişlənməsi, dərinləşməsinə yox, əhatə dairəsinin azaldılmasını bacarmalıdır.

Mediator elə qabiliyyətlərə malik olmalıdır ki, mübahisələrin məhkəmədən kənar həllində həqiqətən də hakim, prokuror, vəkilin iştirakına heç bir lüzum olmadığını tərəflərə nümayiş etdirə bilsin. O, danışıqlarda çox mühüm olan proses yüngülləşdiricisi və məzmun yaradıcısı rollarına da malikdir.

Vasitəçilikdən istifadə edən bir çox insanlar bir müddət qarşılıqlı münasibətdə olduqları üçün vasitəçilik sadəcə qərar qəbul etmə prosesindən ibarət olmamalıdır. Əmələ gəlmiş konflikt idrakı və emosional dərəcələrdə həll edilməli olduğundan danışıqların məzmunu çox önəmlidir. Bu, tərəflərin nəticənin ədalətli olduğunu düşünüb-düşünmədiyini müəyyən edən bir qərar deyil, qərar qəbul etmə yoludur.

Ona görə də vasitəçi mediasiya prosesində elə bir inam mühiti yaratmalıdır ki, iştirakçılar onların səslərinin duyulduğunu və qarşı tərəfin onların münasibətini dərk etdiyini anlasınlar. Bu, vasitəçinin gördüyü yeganə iş deyil, həm də onun nəticələrin keyfiyyətinə təsir edəcək tərəflərlə birgə iş tərzidir. İnam, ədalət və iştirakçıların nəticələr üzərində nəzarəti tərəflərin ədalətdən, tərəflər arasında əlaqədən və vasitəçilik prosesinin nəticələrindən məmnun qalmasına səbəb olur. Əksər hallarda proses nəticədən daha vacib olur.

Mediasiyanın mübahisələrin tənzimlənmə metodu kimi uğurlu tətbiqi bu gün müxtəlif sahələrdə özünü doğruldur. Anqlo-sakson hüquq sisteminə malik olan ölkələrdə mediasiya zərurət nəticəsində yaranmışdır. Belə ki, məhkəmə prosesləri çox zaman tələb etməklə və baha başa gəlmiş halda, mediasiya mübahisələri məhkəmədən kənar digər mübahisə həlli metodları ilə müqayisədə daha tez, səmərəli və ucuz həll etməyə imkan yaradır.

Bir proses kimi mediasiya qanun çərçivəsində şərtləndirilən, qərar çıxaran məhkəmələrdən fərqli olaraq tərəflərin daha çox şəxsi iştirakını tələb edir. Mediasiya prosesi zamanı tərəflər bir-birlərinin qarşılıqlı-əks maraq və fikirlərini tanımaqla və qəbul etməklə öz mənafelərini müdafiə edirlər. Belə ki, mediator mediasiya prosesində özü bitərəf və neytral qalmaq şərti ilə, tərəfləri öncədən tutulmuş sərt mövqelərdən başlayaraq həm şəxsi, həm də opponentin maraqlarının formalaşması, dərk edilməsi, qəbul edilməsi və tanınması istiqamətində irəliləməyə doğru aparır.

Çox zaman məhz mediatorun sayəsində qarşı tərəf kifayət qədər səbirlə dinlənilir və öz mövqeyini ifadə edə bilər. Mübahisə tərəfləri bir-birini məlumatlandırmaqla əldə etdikləri nəticəyə görə yalnız özləri məsuliyyət daşıyırlar. Bəzi ənənəvi məhkəmə baxışlarında olduğu kimi, onlar səmərəsiz danışıqlara və qanə etməyən nəticələrə görə məsuliyyəti başqalarının (hakimlərin, vəkillərin və ya arbitrajın) üzərinə qoya bilməzlər. Müəyyən zaman dairəsində mediasiya asanlıqla tərəflərin tələblərinə uyğun təşkil edilə bilər və mübahisənin emosional aspektləri nəzərə alın bilər.

Konfliktlər və mübahisələr: yanaşma, həll

Konflikt vaxtaşırı hər hansı bir hadisə nəticəsində iki və ya daha artıq şəxs arasında düşüncədə, dəyərlərdə, prosedurlarda və ya baxışlarda yaranan ziddiyyətləri və ya fərqli məqsədləri əhatə edir. Biz konflikti emosional və idrakı səviyyələrdə qəbul edirik. Biz adətən konflikti neqativ hadisə kimi görürük: konflikt pisdir, konflikt insanlara bədbəxtlik və məyusluq gətirir və onun qarşısı alınmalıdır. Bütün bunların həqiqət ola biləcəyinə baxmayaraq, konflikt həyatın təbii prosesidir.

Birgə yaşayan, birgə işləyən və birgə əylənən hər hansı iki şəxs tədricən fikir müxtəlifliyi ilə və ya müəyyən bir konfliktlə üzləşə bilər. Cəmiyyət televiziya, kino süljetləri, siyasi müzakirə və münasibətlər haqqındaki hadisələrin əsas mövzusunə çevrilən həll olunmamış, bəzən isə zorakı olan konfliktlərlə doludur. Konflikt ailə və icmalarda fərdlər və qruplar arasında da geniş yayılıb. Əksər insanlar konfliktlə gündəlik olaraq iş yerlərində və bürokratik strukturlarda üzləşir, çünki burada sahibkarlar, menecerlər, işçilər, müştərilər və biznes ortaqları rəqabətli, ziddiyyətli iş və məsuliyyət şəraitində işləyirlər.

Amerikanların ciddi konfliktlərə yanaşmasının tarixi paradigma modeli şəxsiyyət və onun hüquqları, müxalif mövqələrin inkişafı və müdafiəsi, məhkəmə sisteminin həqiqəti və ədaləti müəyyənləşdirməsinə inam əsasında qurulub. Digər mədəniyyətlərdə, paradigma cəmiyyətdə harmoniya saxlamaq və hökumətin qoyduğu qanun və siyasətə əməl etmək məqsədi ilə konflikti həll edə və ya qarşısını ala bilər. Tərəflərin hakimiyyət bölgüsündən asılı olmayaraq, bu paradigmalardan hər hansı biri tərəfləri onların həyatlarına təsir edə biləcək qərarların qəbulu prosesindən kənar qoya bilər.

Konfliktlərin həll edilməsi sahəsində işləyən insanlar ümumilikdə konfliktin səmərəli həllini dəstəkləyən bu başlıca prinsiplərlə razılaşırlar: fərdləri, qrupları, millətləri, dəyər və fikirləri əhatə

edən konfliktlər qaçılmazdır.

Konflikt sülh yolu ilə ifadə və həll oluna bilər. İnsanların konfliktə münasibəti konfliktin nəticəsinin konstruktiv olub-olmamağını müəyyənləşdirir. Konfliktin könüllü həlli insanları və onların fərdi məsuliyyət hissini qüvvətləndirir. İnsanlar başqalarının onların əvəzinə verə biləcəyi qərarlardan daha yaxşı qərarlar verirlər.

Hər bir növ müxtəliflik konfliktin mənbəyi ola bilər. Eyni zamanda, o, dəyişiklik, yüksəliş və yaradıcılıq üçün imkanlar, başqa insanların və fərqli perspektivlərin daha yaxşı anlaşılmasını təmin edə bilər. Fərqlər və qruplar arasında və ya təşkilatlarda konflikt həll etmək üçün korporativ iş öhdəliyi cəmiyyətə əhəmiyyətli fayda verir.

Mütəxəssislərin fikrincə, konfliktə yanaşmanın ən azı beş yolu var.

İnkar etmə - hər hansı bir tərəf və ya hər iki tərəf sanki heç bir problem olmadığını qəbul edirlər və buna görə heç bir günah, əsəb və ya inciklik hissi keçirmirlər. Nəticədə bu hisslər vəziyyətin gərginləşməsinə, hər hansı bir tərəfin geri çəkilməsinə və ya əsas konflikt və neqativ hissləri həll olunmamış qoyacaq davranışlara apara bilər.

Konflikt kiçik olduqda və ya onu səmərəli şəkildə, vaxtında həll etmək mümkün olmadıqda, ondan imtina daha məqsədəuyğundur.

Üzləşmə - ümumilikdə qalib və məğlub mövqedən yaranır və aqressiv ola bilər. Hər bir şəxs, adətən digərlərinin hesabına qalib və haqlı olmaq istəyir. Əgər konflikt qeyri-bərabər mövqeli insanların əhatə edirsə, daha səlahiyyətli şəxs öz səlahiyyətlərindən istifadə etməklə, üzləşməni seçə bilər.

Əgər hər hansı bir tərəf daha aqressiv insana idarəçilik səlahiyyətini verərsə, üzləşmə qısa müddətə qalib üçün faydalı ola bilər. Bəzən üzləşmə hamı tərəfindən qəbul edilməmiş konfliktin həlli üçün vacib, hətta faydalı amil ola bilər.

Rəqabət - insanlar bəzən məhdud resurs, status və ya mükafatı qorumaq üçün qalib və məğlub mövqeləri vasitəsilə rəqabət aparırlar. Fərdi məqsədlər birinci dərəcəlidir və bəzən tərəflər öz fəaliyyət və nailiyyətlərini şüurda və ya digərlərini tənqid edə bilərlər. Tərəflər qaydaları biləndə, prosesi qəbul edəndə və nəticələri başa düşəndə rəqabət səmimi və sağlam ola bilər.

Kompromis - bir və ya hər iki tərəf öz fikirlərini əks tərəfin qəbul etməsi istəyindən əl çəkəndə və ya hər iki tərəfin qəbul edəcəyi bir nəticəyə gəlmək istədikdə, razılaşma və ya problemin müzakirəsi kompromislə nəticələnə bilər.

Əməkdaşlıq və ya məsələnin həlli - diqqəti məsələnin həllinə

cəmləyən insanlar konfliktini insani münasibətlərin təbii hissəsi kimi görməyə və prosesin əvvəlində nəzərə çarpmayan həll yollarını birgə axtarmağa meyllidirlər. Kimin haqlı və ya səhv olması az əhəmiyyət daşıyır. Məqsəd konfliktə cəlb olunan hər bir şəxs üçün qənaətbəxş həlli tapmaqdır.

Emosional səviyyədə, konfliktə olan insanlar adətən qərar qəbulu prosesi ilə qane olur və prosesdə aşağıdakı keyfiyyətlərin mövcud olduğu halda, məsələnin həlli üçün qərar qəbul etməyə meylli olurlar:

1. *Onlar problemlərinin dinləndiyini, başa düşüldüyünü hiss edirlər.*

2. *Başqalarının onlara etibar və hörmət etdiyini hiss edirlər.*

3. *Onlar prosesdə aktiv şəkildə iştirak edirlər və özünü idarəetmə hissində malikdirlər.*

4. *Onlar məsələləri və qəbul edilmiş qərarların mahiyyətini başa düşürlər.*

5. *Onlar prosesin ədalətli aparıldığına inanırlar.*

Əgər bu keyfiyyətlər mövcud deyilsə, ən azı bir tərəf qərarı rədd edə və ya nəticədən narazı ola bilər və konflikt nəticəsində tərəflər arasındakı münasibət gərgin olaraq qala bilər.

Mediatorun mübahisələrin həllində rolu

Vasitəçinin tərəfləri və ya prosesi dəstəkləmək səlahiyyəti olsa da, tərəflərin əvəzinə qərar vermək səlahiyyətinə malik deyil. Proses könüllü olduğuna görə, vasitəçinin səlahiyyəti birbaşa olaraq tərəflərin vasitəçiyə və prosesə inamına bağlıdır.

Vasitəçinin rolu aşağıdakılardır:

- problemin həlli üçün balanslaşdırılmış, təhlükəsiz və həvəsləndirici şərait yaratmaq;

- tərəflərə öz adlarından danışmaq və bir-birilərini dinləmək, məsələnin həlli üçün digər tərəfin nəyə ehtiyacı olduğunu nəzərdən keçirmək, mübahisələrin həll imkanlarını genişləndirmək imkanı yaratmaq;

- tərəflərə əsas məsələ və maraqları aydınlaşdırmağa kömək etmək, səhv tapmaq, irad tutmaq, kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu araşdırmaqdan sonra, mübahisənin həllində ortaq məxrəcə gəlinməsinə, qaneedicili həll yolu tapılmasına səy göstərmək;

- tərəflərə kömək edərkən fikir müxtəlifliyinə hörmət etmək və oxşar nöqtələri müəyyənləşdirmək;

- kiminsə haqlı olub-olmamağının araşdırılmasından çox, «sən də düz deyirsən, sən də» kimi maneərdən yararlanmaq;

- ağıllı müzakirə və problemin həlli üçün stimül yaratmaq;
- tərəflərin öz istəkləri ilə razılığa gəlmələrini təmin etmək, onlara maraqlarına uyğun suallar, təkliflər verilməsinə, təkrar mövqə bildirməsinə nail olmaq;
- açıq sualların verilməsi, oxşar nöqtələrin tapılması, ümumi razılıq məsələsinin sənəddə tərtibi və sair.

Bu da Eynşteynin sözüdür: «Problem şüurun hansı vəziyyətində yaranmışdırsa, həmin vəziyyətdə o problem həll oluna bilməz». Mediatorun birinci vəzifəsi də mübahisə, problemin həlli üçün normal, əlverişli mühit, ab-hava, psixoloji şərait yaratmaq, mənfi emosional düşüncəni, yanaşmanı dəyişdirməkdir. Təsadüfi deyildir ki, xarici ölkələrdə mediasiya kursları keçirilərkən ən çox diqqət mediatorların psixoloji hazırlığına yetirilir.

Mediasiya danışıqlarının pozisional danışıqlardan fərqi

Pozisional danışıqlarda

*rəqabət hökm sürür
tərəflər bir-birinə qarşıdır
təqsirkar axtarılır
münasibətlərin gələcəyinə etinasızlıq,
əhəmiyyət verməmək
ünsiyyətdən qaçmaq
keçmişə əsaslanmaq
güclü tərəf qalib gəlir*

Mediasiyada

*əməkdaşlıq əhval-ruhiyyəsi
tərəflər problemə qarşıdır
həll yolu axtarılır
etimad, gələcək əməkdaşlığa
inam
ünsiyyətə açıqlıq
indiyə və gələcəyə baxmaq
məğlub yoxdur*

Yaxşı mediator necə olur?

Müxtəlif inkişaf səviyyəsinə, mentalitetə malik cəmiyyətlər, eləcə də mübahisələrin müxtəlifliyi, xarakteri fərqli vasitəçilər tələb edir. Burda fərqli şəxsiyyət və təcrübənin mühüm yeri var. Lakin bəzi səciyyəvi fərdi xarakterlər və bacarıqlar vasitəçilikdə xüsusilə əhəmiyyətlidir.

- güclü ünsiyyət bacarığı, o cümlədən diqqətliklik;
- istiqamətləndirmə və üzləşdirmə, analitik təhlil bacarığı;
- yüksək emosional təmkin, maneə və göz yaşlarına qarşı dözümlülük;
- hörmət və inam, düzgünlük;
- problemlərin həllinə yaradıcı yanaşma;
- mübahisə edən tərəflər həll istiqamətində hərəkət etdikləri vaxt səbirli olmaq;
- mühakimə ilə razılaşmayanda nəzakətli olmaq, dinləmək mədəniyyəti;
- qərəzsizlik; öz fikir, reaksiya, prinsiplərini kənara qoymaq;
- təvazökarlıq, mübahisənin sən istədiyini qaydada həllinə can atmamaq.

Mediatorun hazırlığına dair tövsiyələr

1. İşlə bağlı istək, göstəriş, qeyd və müvafiq sənədləri nəzərdən keçir. Bütün informasiya və emosional narahatçılıqlara diqqət yetir. Məntiq, bəyanatlar, gözlənilən məhkəmə prosesi və tərəflərlə işləyərkən yarana biləcək potensial konfliktlər barəsində düşün.

2. Balansı yaratmaq, məsələləri müəyyənləşdirmək və ümumi razılığı əldə etmək üçün tərəflərlə birgə görüşməzdən əvvəl, müştərilərlə telefon əlaqəsi saxla və ya təkliddə görüş.

3. Vasitəçilik mərkəzini, ehtiyac olduqda iştirakçılar ilə görüş yerini və vaxtını dəqiqləşdir, prosesə uşaq, şahid, vəkil gətirməməyi xahiş et.

4. Prosesə vasitəçilik formalarını və öz qeydlərini gətir.

5. Müştərilər gəlməzdən əvvəl, rahat və diqqət yayındırmayan şəraiti yaratmaq üçün vasitəçilik otağını, o cümlədən təkliddə görüşlər üçün ayrıca otağı hazırla. Oturacaqları, işığı, sakitliyi, fərdiliyi və rahatlığı nəzərə al - qəhvə və ya çay, su, salfet, şirniyyat tədarük etmək də yaxşı olar.

6. İş barəsində, öz hisslərin, sualların və ümidlərin barəsində düşün. Rahat olduğuna əmin ol və fikrini bir yerə toplayıb özünü prosesə hazırla. İş və tərəflər üçün açılış nitqini hazırla.

7. Başlanğıcda və proses zamanı sualları təhlil et, müştərilərə iştirak etdiklərinə və vasitəçilikdə göstərdikləri cəhdlərə görə təşəkkürünü bildir.

Tərəflərlə təkliddə görüşlər

Vasitəçilik prosesinin başlanğıcında hər bir tərəflə keçirilən təkliddə olan məxfi və qısa görüşlər tərəflə vasitəçi arasında inam yarada, problemlə sahələrin yoxlanmasına imkan yarada, razılıqdan irəli gələn hər hansı qüsuru aradan götürə bilər. Vasitəçi hər bir iştirakçının özünü rahat hiss etməsini təmin edir, onlara bəyanatın mətnini təqdim edir ki, vasitəçi digər tərəflə görüşdüyü müddətdə oxuyub tanış olsunlar. Adətən 10-15 dəqiqə kifayətdir. Vasitəçi hər iştirakçı ilə məhz bu qədər vaxt keçirməlidir.

Tərəflərlə ilk görüş

1. Danışıklarda iştirak edən hər iki tərəflə keçirəcəyin bu danışıklardan açılış nitqi üçün qeydlər götür.

2. Müştəriyə mühüm məsələlərin müzakirəsinə başlamazdan öncə bu qısamüddətli görüşün məxfiliyi və məqsədi ilə tanış olmağı məsləhət gör.

3. Müştəridən vasitəçilik prosesi haqqında nə düşündüyünü soruş. Hər hansı bir düzəlişin olması barədə soruş, onları təsdiqlə və qısa araşdırma apar. Məhsuldar ünsiyyətə mane olan, yaxud hər hansı tərəfi təhlükə altına atan hədə-qorxu və digər problemlərin olub-olmadığını yoxla.

4. Doldurulmuş, üzərində müştəri haqqında məlumat olan blankı istə və nəzərdən keçir.

5. Tərəflərin vasitəçi yanına gəlməyə necə qərar verdiklərini soruş.

6. Müştəridən digər tərəf, yaxud tərəflərlə olan münasibətlərini təsvir etməsini istə. Onlara münasibət qurmaq üçün necə kömək edə biləcəyini soruş.

7. Müştəri üçün bu müşavirədə nəyin vacib olduğunu soruş.

8. Hər iki müştəri ilə birgə görüşməzdən əvvəl, onların sənin tanımağını istədikləri başqa bir şəxsin olub-olmadığını soruş.

9. Bu müzakirə ilə bağlı nəyin açıqlana biləcəyini, nəyin isə məxfi qalmalı olduğunu müəyyənləşdir.

Vasitəçinin açılış nitqi

Açılış nitqi vasitəçilik prosesinin əvvəlində bütün tərəflərə vasitəçi tərəfindən verilən təqdimatdır. Adətən tərəflər bir-birləri ilə görüşməzdən əvvəl vasitəçi ilə təklikdə görüşürlər. Açılış nitqi prosesin mərhələlərini açıqlayır, məqsədini müəyyənləşdirir, prosesin necə davam edəcəyini aydınlaşdırır. Vasitəçi prosesin idarə edilməsini öz əlinə alır, masa arxasında oturan hər bir şəxslə tanış olur, həmçinin tərəflərə öz rəqiblərinə hörmətlə yanaşmağı və dinləməyi tövsiyə edir, onlar üçün bu imkanı yaradır.

- vasitəçi tərəflərin rolunu, o cümlədən prosesin mahiyyətini izah etməli;

- prosesin gedişini müəyyənləşdirməli;

- tərəflərin inamını qazanmalı;

- onlarda prosesə maraq oyandırılmalı və iştiraka dəvət etməli;

- tərəflərin proseslə bağlı öhdəliklərini təsdiqləməli;

- proses üzərində nəzarəti ələ almalıdır.

Tərəflər müstəqil olaraq vasitəçiliyi seçdikdə proses daha səmərəli olur. Hər hansı bir şəxs prosesi qurduqda və digəri bura cəlb olunmadıqda və ya tərəflər arasında inam daha az olduqda açılış nitqi xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Açılış nitqi tərəfləri inandırılmalıdır ki, proses ədalətli və balanslaşdırılmış olacaq. Vasitəçinin tərəfləri alternativ həll yolunu tapmalarına həvəsləndirməsi onlara ümid verir. Açılış nitqi proseslə bağlı hər kəsi rahatlaşdırır və hər şeyə aydınlıq gətirə bilər.

Ona görə də çalışmaq lazımdır ki, açılış nitqi qısa olsun. Əsəbi və ya dilxor iştirakçılar həddən artıq çox informasiyanı qəbul etməyə bilərlər. Həmçinin, iştirakçılardan vasitəçiliklə bağlı əvvəlcədən onlara verilmiş informasiyanın hamısını yadda saxlamalarını gözləmək düzgün deyil.

Əgər prosesə əlavə vasitəçilər də cəlb olunmuşdursa, açılış nitqini bir neçə vasitəçi arasında bölüşdürmək və ya məlumatı təqdim etmək üçün bir vasitəçi və onun köməkçisini müəyyənləşdirmək olar. Vasitəçi açılış nitqini edərkən, onun aparıcı mediator-vasitəçi olması vurğulanmalıdır.

Adətən, mediasiyada vəkillərin rolu prosesə qədərdir: müştərilərinə həll yolları, sənədlərin toplanması, vasitəçinin seçilməsi, mübahisədə müştərisinin zəif və güclü cəhətlərinin qiymətləndirilməsi, mümkün nəticələr, maraqların ayırd edilməsi, razılıq sənədinin tərtibi, vergi, gömrük və sair kimi hüquqi bilgilər tələb edən mübahisələrdə yardım göstərmək və s.

AZƏRBAYCANDA MEDIASIYA: HÜQUQİ BAZA, TƏCRÜBƏ

Dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvü olan Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının təminatını dövlətin əsas prioritet məqsədləri sırasına daxil etmiş 12 noyabr 1995-ci il tarixdə xalqın ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul etdiyi Konstitusiyada insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması dövlətin ali məqsədi kimi təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 24-cü maddəsinin I hissəsinə əsasən, hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır.

Konstitusiyanın III fəslü bütünlüklə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına həsr olunmuşdur. Demək olar ki, İnsan Hüquqları Ümumi Bəyannaməsi və insan hüquqlarına dair digər beynəlxalq-hüquqi aktlarda (Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası və s.) müəyyən edilən əksər hüquq və azadlıqlar Konstitusiyada təsbit olunmuşdur. Azərbaycanda aparılan demokratik-hüquqi islahatlar insan hüquqlarının beynəlxalq prinsiplər əsasında müdafiəsi sahəsində mühüm irəliləyişlərin əldə edilməsinə şərait yaratmış, bu müddət ərzində ölkəmiz bir çox beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur ki, bunların da yarısından çoxu bilavasitə və ya dolayısı ilə insan hüquq və azadlıqları ilə bağlıdır.

Bu sahədə daha bir real addım insan hüquqları üzrə müvəkkil - Ombudsman institutunun yaradılmasıdır. Yarandığı vaxtdan Ombudsman öz fəaliyyətini yalnız dövlət orqanları ilə deyil, QHT-lərlə, ictimaiyyətlə, vətəndaş cəmiyyəti strukturları ilə səmərəli əməkdaşlıq şəraitində qurmağa da xüsusi diqqət yetirir. Bu əməkdaşlığı daha faydalı və məqsədyönlü etmək, müntəzəm davam etdirmək üçün 2003-cü ilin aprel ayında Ombudsmanın yanında müstəqil Ekspertlər Şurası yaradılmışdır. Ekspertlər Şurasında qeyri hökumət təşkilatları, vətəndaş cəmiyyətinin üzvləri də təmsil olunmuşlar. Şuranın fəaliyyəti ölkəmizdə insan hüquqlarının əsas istiqamətlərinin vəziyyəti üzrə təhlil edilməsinə, qanunvericiliyin, beynəlxalq konvensiyaların, ölkədaxili qanunların təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər hazırlanmasına, onların həyata keçirilməsini dəyərləndirmək məqsədilə birgə monitorinqlər və tədbirlər həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Bu tədbirlər sırasına: «... 3. Ombudsman yanında insan hüquqlarının təmin olunmasına yardımçı olan və ictimai nəzarət funksiyalarını həyata keçirən « mediatorlar » (vasitəçilər) şəbəkəsinin yaradılması. Mediator (vasitəçi) vəzifəsinin icra hakimiyyəti orqanları, məhkəmə orqanları, bələdiyyələr, icmalarda yaranmasına

nail olunması» barədə bənd də da daxil edilmişdir.

Eyni zamanda Ombudsman Aparatının təşəbbüsü ilə mübahisələrin alternativ həlli üsullarına həsr olunmuş dəyirmi masa keçirilmiş, Ombudsmanın 2007-ci il üzrə hesabatında mübahisələrin dostcasına (vasitəçilik yolu ilə) həllinin mülki və iqtisadi hüquqların qorunmasında əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Beynəlxalq təşkilatlar da ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına müsbət təsir edən mediasiyanın formalaşmasına laqeyd qalmamışlar. 2003-cü ilin noyabr ayında Azərbaycan Beynəlxalq Kommersiya Arbitraj Məhkəməsi (bundan sonra BKAM), Amerika Hüquqşünaslar Assosiasiyası Mərkəzi Avropa və Avrasiyada Hüquq Təşəbbüsü Layihəsi (ABA/CELLİ) və ATƏT mediasiya (vasitəçilik) mövzusunda təlim proqramının həyata keçirilməsini təmin etmişdir. 2005-ci ilin fevralında «Arbitraj: nəzəriyyə və praktika» mövzusunda 4 günlük ilk seminar-treninq keçirilmişdir. Seminarın keçirilməsində məqsəd Azərbaycanda arbitraj sahəsində maarifləndirmə işinin aparılması, hüquqşünasların və arbitrajla maraqlanan digər şəxslərin bu sahədə biliklərinin artırılması, BKAM-ın gələcək fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, diskussiyaların təşkili olmuşdur. Layihə çərçivəsində eyni zamanda BKAM və ABA/CELLİ-nin təşkilatçılığı ilə mediasiyaya dair kurslar da keçirilmişdir. Qeyd edək ki, bu seminar və kursların keçirilməsi təşəbbüsü də BKAM-a məxsusdur. Qurumun təşkilatçılığı ilə arbitraj və mediasiya üzrə tanınmış Amerika və Böyük Britaniyalı hüquqşünaslar dəvət olunmuş, onların mühazirələri dinlənilmiş, arbitr və mediator kadrlarının hazırlanmasında ilk addımlar atılmışdır.

«15-18 may 2006-cı ildə Bakı şəhərində və 27-30 may 2006-cı ildə Şəki şəhərində keçirilən təlimlərdə respublikamızın bir çox bölgələrinin təmsilçiləri-vəkillər, hüquqşünaslar, iş adamları, müəllimlər, tələbələr də iştirak etmişlər. Təlimləri ABŞ-dan dəvət edilmiş ekspertlər Azərbaycan dilində aparmışlar. Proqramın sonunda iştirakçılara sertifikatlar verilmişdir.

Qeyri-hökumət təşkilatı olaraq, əsas məqsədi istehlakçıların hüququnu, ölkənin əmtəə bazarını insan həyatı və ətraf mühit üçün təhlükəli olan mal və xidmətlərdən qorumaq olan Azad İstehlakçılar Birliyi (AİB) həm də əhali arasında istehlakçı hüquqları barədə maarifləndirmə işi aparır, bu prosesdə mediasiyanın da tətbiqinə nail olmağa çalışır.

Avropa Komissiyasının və Avrasiya Fondunun maliyyələşdirdiyi iki illik layihə AİB-in 1998-ci ildən üzv olduğu Consumers International Təşkilatı ilə birlikdə işlənmiş və Azərbaycanda ilk dəfə olaraq mediasiya mərkəzlərinin yaradılmasını da nəzərdə tutmuşdur. Məqsəd istehlakçı, istehsalçı və satıcı münafişlərinin qeyri-

radikal yolla, yəni barışıq yolu ilə həll olunmasıdır. AİB-in mətbuatda gedən məlumatlarına görə, artıq AİB-də çoxsaylı istehlakçının pozulmuş hüquqlarının bərpası barədə ərizələrinə baxılıb və onlar mediasiya yolu ilə həll olunub.

Ölkəmizdə mübahisələrin məhkəmədənənar həlli üsullarının, o cümlədən mediasiya, eləcə də arbitraj ideyalarının elmi-nəzəri əsaslarının, bu sahədə mövcud olan beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, təbliği, əməli tətbiqi, ilk növbədə 2002-ci ildə «İnternational Commercial Arbitration» Cəmiyyətinin (hazırda Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzi) və 2003-cü ildə Azərbaycan Beynəlxalq Kommersiya Arbitraj Məhkəməsinin (BKAM) yaradılması və fəaliyyəti ilə bağlıdır. «İnternational Commercial Arbitration» Cəmiyyəti «Beynəlxalq Arbitraj haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, 11 noyabr 2003-cü ildə Azərbaycan Beynəlxalq Kommersiya Arbitraj Məhkəməsinə təsis etmiş, BKAM-ın arbitrlərini seçmiş, BKAM-ın katibliyini və aparatını təşkil etmiş, BKAM-ın Əsasnaməsini təsdiq etmişdir. 2004-2007-ci illərdə müstəqil surətdə Azərbaycanda arbitraj ideyasının fəal təbliğatçısı olmuş BKAM Almaniya, Rumıniya, Misir, Türkiyə, Hindistan, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, İtaliya, Avstriya, Avstraliya, Ukrayna və s. kimi beynəlxalq arbitraj və mediasiya sahəsində zəngin təcrübəsi olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən analoji qurumlarla qarşılıqlı əməkdaşlıq sazişləri bağlamış, hazırda da müxtəlif formatda bu əlaqələrini inkişaf etdirir. Qurumun arbitrləri bir sıra xarici ölkələrdə keçirilən beynəlxalq konfranslarda iştirak etməklə yanaşı, məzmunlu məruzələrlə də çıxış etmiş, mübahisələrin alternativ həlli üsulları sahəsində ölkəmizdə yaranmaqda olan təcrübə diqqətə çatdırılmış, maraqla qarşılanmışdır. Bütün bunlar barədə «ARBİTRAJ» qəzetinin səhifələrində müntəzəm informasiyalar, hüquqi mövzuda mütəxəssis məqalələri verilmişdir.

Azərbaycan Beynəlxalq Kommersiya Arbitraj Məhkəməsinin arbitrləri arasında Türkiyə, Almaniya, Avstriya, Hindistan və başqa ölkələrdə yaxşı tanınmış hüquqşünaslar, alimlər, mütəxəssislər də vardır.

2008-ci ildə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət qeydiyyatına alınmış Hüquqi İslahatlara Yardım Mərkəzi (HİYM) İctimai Birliyinin təsisçiliyi ilə, hüquq varisliyi qaydasında yenidən dövlət qeydiyyatına alınmaqla, adı dəyişdirilərək hazırda «Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzi» adlanan «İnternational Commercial Arbitration» Cəmiyyəti 2003-2008-ci illərdə beynəlxalq arbitraj sahəsində 3 kitab, 5 broşür (Azərbaycan, ingilis və rus dillərində) buraxmış, öz daxili imkanları hesabına «ARBİTRAJ» qəzetini nəşr etdirmişdir. Mübahisələrin məhkəmədənənar həlli üsullarından biri olan arbitraj haqqında ana dilimizdə ilk mənbələrdən olan tanınmış

hüquqşünas Vidadi Mirkamalın «Arbitraj sazişi» kitabı da (Bakı 2005) AAMM-in varisi olduğu «International Commercial Arbitration» Cəmiyyəti tərəfindən nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzinin əməkdaşları tərəfindən beynəlxalq təcrübəyə və milli qanunvericilik bazasına əsaslanmaqla «Mediasiya (vasitəçilik) haqqında» Qanun layihəsi hazırlamışdır.

Mübahisələrin alternativ həlli üsullarının nəzəri və təcrübi məsələləri ilə məşğul olan Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzinin təsisçiliyi ilə yaradılmış Bakı Mediasiya və Barışıq Xidməti və «Alyans-konsaltinq» qrupuna daxil olan Alyans-Mediasiya Mərkəzi aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsini özünün prioritet məqsədləri kimi müəyyən etmişdir:

-mülki hüquq münasibətlərindən irəli gələn, xüsusən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan yerli və xarici subyektlər arasında yaranmış mübahisələrin məhkəmədənənar alternativ həlli ilə məşğul olmaq;

-bu üsulların əhəmiyyəti və səmərəsi barədə maarifləndirmə işləri aparmaq,

-ictimai müzakirələr, seminar və treninqlərin təşkili, kitab, bröşür və qəzet nəşri ilə bu üsullar barədə cəmiyyətin, sahibkarların məlumatlandırılmasına çalışmaq;

-nüfuzlu şəxsləri mediatorluğa cəlb etmək, mediatorlar siyahısını genişləndirmək, onların hazırlığını artırmaq;

- beynəlxalq təcrübəni öyrənmək, xarici mediasiya institutları ilə sıx əlaqələr qurmaq, mövcud münasibətləri genişləndirmək,

-dövlət orqanları ilə, kommertiya subyektləri, o cümlədən, hüquq şirkətləri ilə əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirmək,

-qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi üçün elmi-nəzəri, hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərlə çıxış etmək və s.

Adı çəkilən qurumlar qısa zamanda ölkəmizdə mübahisələrin məhkəmədənənar həlli üsullarının reallığa çevrilməsində əhəmiyyətli işlər görmüşlər.

Mediasiya vasitəsilə həll olunmuş işlərin sırasında həm yerli, həm də xarici iş adamları və fiziki şəxslərin arasında yaranmış mübahisələri misal göstərmək olar.

1 milyon dollarlıq mübahisə barışıqla həll olundu

1 milyon ABŞ dolları məbləğində pul tələbi ilə bağlı olan, xarici və yerli iş adamları arasında yaranmış iqtisadi mübahisə, onların təsisçisi olduğu bir neçə müəssisəni də əhatə etmişdi. İş üzrə ayırayrı məhkəmələrdə bir neçə dəfə proseslər keçirilmiş, bu və ya di-

gər tərəfin xeyrinə məhkəmə aktları qəbul olunmuşdu. Qeyd edək ki, hər iki tərəf əvvəllər çox yaxın münasibətdə və işgüzar əlaqədə olmuş iş adamlarıdır.

2007-ci ildə tərəflər arasındakı mübahisənin apellyasiya instansiyası məhkəməsində baxılması gedişatında xarici iş adamının nümayəndəsi qismində işə qoşulmuş bu sətirlərin müəllifinin təşəbbüsü ilə tərəflər arasında danışıqlar başlanmışdır. Barışıq əldə olunması üçün danışıqların getdiyi ərəfədə işin məhkəmə araşdırılması tərəflərin vəsatətləri ilə dayandırılmış, tərəflər üçün əlverişli şərait yaradılmaqla, mübahisənin həlli yolları axtarılmğa başlanmışdı. Qısa müddət ərzində vasitəçinin iştirakı ilə aparılan danışıqlar nəticəsində xarici iş adamı cənab B. ilə yerli iş adamı cənab M. arasında mübahisənin barışıq yolu ilə həllinə dair saziş imzalanmışdır. Barışıq sazişi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilmiş, mübahisəyə dair işin icraatına xitam verilmişdir.

Hər iki tərəf imzalanan sazişin şərtlərini könüllü icra edərək, aralarında yaranmış mübahisənin birdəfəlik və köklü həllinə doğru zəruri qarşılıqlı addımları atmışlar.

96 məhkəmə aktından sonra barışıq sazişi

Digər bir misalda bəhs edəcəyimiz iş Azərbaycanda bir çox məhkəmə orqanlarına və hüquqşünaslara kifayət qədər tanışdır. Müəyyən səbəblərdən tərəflərin şəxsiyyətini və mübahisənin predmetini açıqlamırıq. Lakin işin halları ilə bağlı qeyd olunanlar real faktlara əsaslanır.

Üç qardaşın təsisçiliyi ilə hətta, xarici ölkələrdə də fəaliyyət göstərən müəssisə ilə vaxtilə həmin müəssisənin və qardaşların şərikli olmuş qadın iş adamı arasında yaranmış mübahisə uzun illərdən bəri davam edirdi. 1990-cı illərin ortalarından təxminən 2000-ci ilədək birgə biznes fəaliyyəti göstərən şəriklər arasında yaranmış mübahisə üzrə respublikanın müxtəlif məhkəmə orqanları tərəfindən ayrı-ayrı vaxtlarda 96 məhkəmə aktı qəbul olunmuşdu. Tərəflər arasındakı mübahisəyə birinci instansiyadan başlamış Ali Məhkəmənin Plenumuna qədər dəfələrlə baxılmışdı. İş o yerə çatırdı ki, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrində növbəti məhkəmə baxışını keçirmək üçün kollegiya formalaşdırmaq mümkün olmurdu. Demək olar ki, bu məhkəmələrin az qala bütün hakimləri sözügedən mübahisəyə bu və ya digər vaxtlarda baxmışdı.

Hər növbəti məhkəmə aktı qəbul olunduqdan sonra tərəflər arasındakı münasibətlər daha da gərginləşir, biri-birinə qarşı yeni iddia tələbləri və yeni arqumentlərlə çıxış edirdilər. Tərəflər arasında münasibətlər o qədər gərginləşmişdi ki, qadın iş adamının şikayəti əsasında mübahisə tərəfi olan qardaşlardan ikisi müxtəlif vaxtlarda cinayət əməlinə təqsirləndirilərək həbs edilmişdi. Eyni zamanda, qarşı tərəfin şikayəti əsasında hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən

həmin qadın və onun oğlu barəsində cinayət işi başlanmışdı. Tərəflər arasında yaranmış mülki mübahisə artıq öz xarakterindən çıxaraq, düşmənçilik səviyyəsinə çatmışdı. İqtisadi mübahisənin tərəfləri biri-birini öz həyatlarına qəsd etmək cəhdində və digər ağır cinayətlərdə belə günahlandırıldılar. 7 ilə yaxın davam edən məhkəmə çəkişmələri və yuxarıda göstərilən hərəkətlər nəticəsində, demək olar ki, hər iki tərəfin işgüzar fəaliyyəti iflic vəziyyətə düşmüş, biznes fəaliyyətləri tamamilə dayanmış və tərəflər demək olar ki, müflis olmaq həddinə qədər gəlib çıxmışdılar. Artıq tərəflər arasındakı iqtisadi mübahisə şəxsi düşmənçilik həddinə çatmış, onların hər biri ailə üzvlərinin və özlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması xahişi ilə hüquq-mühafizə orqanlarına müraciət edirdilər.

Belə bir şəraitdə yenə də bu sətirlərin müəllifinin təşəbbüsü ilə, xeyli müzakirələrdən sonra, nəhayət ki, tərəfləri bir masa arxasında yığmaq mümkün oldu. Əlbəttə ki, neçə illər ərzində məhkəmə çəkişmələri davam edən və münasibətləri şəxsi düşmənçilik həddinə qədər gərginləşən tərəfləri barışdırmaq heç də asan olmadı. Qarşılıqlı ittihamlar, gileylər, hədə-qorxular, qisas hisslərini aradan qaldırmaq müəyyən vaxt və böyük zəhmət tələb edirdi. Lakin bütün çətinliklərə baxmayaraq, tərəflər arasında barışıq yaratmaq cəhdi uğurla nəticələndi. Cəmi bir neçə görüşdən sonra tərəflər özləri də qarşılıqlı çəkişmələrə son qoyulmasını və barışıq yaradılmasını arzuladıqlarını səmimi etiraf edirdilər.

Adətən, belə vəziyyətlərdə bu və ya digər tərəfin çətinliyi bunda olur ki, ilk addımı kim atsın. Təbii ki, hər hansı tərəf öz təşəbbüsü ilə ilk addımı atmaq istəmir, guya, mübarizədə təslim olmaq kimi anlaşılar deyər, belə addımdan çəkinir. Məhz belə vəziyyətlərdə vasitəçinin ağıllı və hər iki tərəfi qane edən mövqeyi tərəflərin köməyinə gəlir. Sözügedən işdə də bu sətirlərin müəllifi olan vasitəçinin təşəbbüsü tərəfləri bir araya gəlməyə və barışıq yollarını müzakirəyə sövq etdi. Əldə olunan barışıq sazişi nəticəsində həmin vaxta qədər olan bütün məhkəmə işlərinə xitam verildi və hər iki tərəfi qane edən şərtlərlə tərəflər öz aralarındakı problemi həll etdilər. İş üzrə məhkəmə icraatlarına tam xitam verilməklə yanaşı, tərəflər biri-birinə qarşı bütün ittihamlardan əl çəkdilər.

Xüsusilə qeyd etmək yerinə düşər ki, barışıqdan sonra həmin şəxslər yenidən 7 il əvvəl olduğu kimi, birgə işbirliyi qurmaq barədə razılığa gəlmişlər, bu gün də onların arasındakı münasibət dostluq və işgüzar tərəfdaşlıq kontekstində davam edir.

Məhkəmə qərarlarından sonra da barışmaq mümkündür

Növbəti misalda isə iddia predmetini milyonlarla ABŞ dolları təşkil edən bir mübahisənin mediasiya vasitəsilə həllindən bəhs ediləcəkdir.

Bakıda tanınmış və kifayət qədər zəngin iş adamları 3 il əvvələ qədər sıx işgüzar münasibətlərdə olmuşlar. Yaranmış mübahisənin predmeti Bakı şəhərinin mərkəzində bir neçə qeyri-yaşayış sahəsinin, kotteclərin, ofis mərkəzlərinin, torpaq sahələrinin, yeni tikilmiş evlərdə mənzillərin alqı-satqısı, nağd pul verilməsi ilə bağlı olmuşdur.

Tərəflər arasında mövcud olmuş mübahisə üzrə bir neçə məhkəmə orqanında işlərə baxılmış, Bakının Suraxanı, Əzizbəyov, Nəsimi, Səbail rayon məhkəmələrində iş üzrə qətnamələr qəbul olunmuşdu. Ayrı-ayrı mübahisələr üzrə birinci instansiya məhkəmələrində qəbul olunmuş qətnamələr apellyasiya və kassasiya instansiyasında dəyişdirilmədən saxlanılmışdı. Məhkəmələr tərəflər arasında faktiki mövcud olmuş girov münasibətlərini onlar arasında rəsmiləşdirilmiş alqı-satqı müqavilələrindən irəli gələn mübahisə kimi qiymətləndirmiş, sözügedən müqavilələri etibarsız saysa da tərəflər arasındakı girova dair qaydaları tətbiq etməmişdilər. Son vaxtlara qədər mübahisənin bəzi epizodları üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsində çəkişmə davam edirdi.

İş üzrə qəbul olunmuş məhkəmə aktları qanuni qüvvəsində olmasına baxmayaraq, tərəflər arasında danışıqlar aparılmasının zəruriliyini dərk edərək, bu sətirlərin müəllifi danışıqların aparılması təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Vasitəçi tərəfləri, artıq məhkəmə qərarlarının olmasına baxmayaraq, aralarındakı münasibətin danışıqlar yolu ilə həll edilməsinin zəruriliyinə inandırdıqdan sonra onların bir masa arxasına əyləşərək müzakirə aparmalarına nail oldu. Təsəvvür edin ki, bir tərəfdə, demək olar ki, bütün məhkəmə proseslərini udmuş, digər tərəfdə isə məhkəmə proseslərini udmuş şəxs, aralarında olan gərginliyə baxmayaraq, bir masa arxasına əyləşərək, mübahisəni yenidən araşdırmağa başlayırlar. Hər iki tərəf, hətta, xeyrinə məhkəmə qərarları qəbul olunmuş iş adamı, mövqeyinin haqlı olmadığını səmimi dərk etdikdən sonra, vəziyyətdən çıxış yolları barədə razılığa gəldilər. Tərəflərin səmimi etiraflarından məlum oldu ki, məhkəmə proseslərində alqı-satqı kimi dəyərləndirilən müqavilələr əslində girov münasibətlərindən irəli gəlmişdir. Təxminən 30 milyon ABŞ dolları dəyərində pulun təminatı kimi girov qoyulmuş yuxarıda sadalanan obyektlərin əsl həqiqətdə alqı-satqı predmeti olmadığı, xeyrinə məhkəmə qərarları çıxmış tərəfin səmimi etirafı ilə bir daha sübut olundu.

Mediatorun vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqlar nəticəsində tərəflər, məhkəmə qərarlarının mövcudluğuna baxmayaraq, barışıq sazişi bağlamış və uzun müddət məhkəmə çəkişməsinə səbəb olmuş münasibətləri öz razılaşdıqları kimi, ədalətlə həll etmişlər. Hazırda həmin şəxslər, yenə də aralarındakı işgüzar münasibətləri bərpa edərək, hətta, Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənar da birgə biznes layihələrinin həyata keçirilməsinə başlamışlar.

Birinci instansiya məhkəməsində barışıq daha səmərəlidir

Mediasiya təcrübəsindən olan digər misala nəzər salaq. İstehsalat kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan firma ilə zavod arasında yaranmış mübahisə firmanın zavoda icarəyə verdiyi avadanlıqların geri alınması tələbi ilə bağlı olmuşdur. İddia tələbinə birinci instansiya məhkəməsində baxıldığı ərəfədə cavabdehin nümayəndəsi olan bu sətirlərin müəllifinin təşəbbüsü ilə tərəflər arasında danışıqlara başlanılmışdır.

Məhkəməyə iddia ərizəsi verilməzdən əvvəl xeyli müddət ərzində tərəflər arasında razılıq əldə edilməsinin mümkünsüzlüyünə baxmayaraq, vasitəçinin iştirakı ilə aparılan danışıqlar qısa müddət ərzində səmərə vermiş və tərəflər işi barışıqla həll etmək barədə razılığa gəlmişlər. Tərəflər arasında imzalanmış barışıq sazişinə əsasən icarə obyektini olan avadanlıqlar alqı-satqı edilmiş, bundan hər iki tərəf razı qalmışdır.

Barışıq sazişi məhkəmə tərəfindən təsdiq olunmuş və məhkəmənin qərarı ilə işin icraatına xitam verilmişdir.

Bəzən qonşuların da vasitəçiyə ehtiyacı olur

Digər bir misal isə ayrı-ayrı şəxslər arasında tez-tez yaranan mülki mübahisə ilə bağlıdır. Bakı şəhərinin mərkəzində yaşayan iki qonşu - E. və M. arasında E.-nin mənzilindən M.-in mənzilinə su axıdılması ilə bağlı mübahisə yaranmışdı. 2006-cı ildən əmələ gəlmiş mübahisəli vəziyyət qonşular arasında münasibətləri gərginləşdirmiş, yerli orqanların məsələyə müdaxiləsi də nəticəsiz qalmışdı. Bir binada eyni blokda yaşayan qonşular bir-birlərini görməsinlər deyərək, hətta, məhkəməyə özləri getmir, vəkilin xidmətindən istifadə edirdilər.

Mənzilinə ondan yuxarı mərtəbədə yaşayan E.-nin mənzilindən su axıdılması ilə əlaqədar külli miqdarda maddi və mənəvi zərər dəydiyini iddia edən M. məhkəməyə müraciət etmişdir. Birinci instansiya məhkəməsi iddia tələbini təmin etmişdir. E. birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsindən apellyasiya şikayəti vermişdir. Tərəflər arasında münasibətin gərginliyinə baxmayaraq, işin apellyasiya məhkəməsində baxılması ərəfəsində prosesə qoşulmuş cavabdehin nümayəndəsi, Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzinin əməkdaşı hüquqşünas Habil İsgəndərov onların barışdırılmasına təşəbbüs göstərərək vasitəçilik etmişdir. İşin baxılması müvəqqəti dayandırılmış, təxminən 3 saata yaxın müddətdə, N. Abdullayev və H. İsgəndərovun vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqlar nəticəsində tərəflər öz aralarında razılığa gəlmiş və son illərdə ilk dəfə olaraq mehriban qonşular kimi bir yerdə evlərinə yollanmışlar. Ertəsi gün tərəflərin razılaştığı şərtlərlə barışıq sazişi imzalanaraq

məhkəməyə təqdim edilmiş və apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı ilə işin icraatına xitam verilmişdir.

Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzinin və Alyans Mediasiya Mərkəzinin fəaliyyətindən son dövrlərdə mübahisələrin məhkəmədənənar alternativ üsullarla həll edilməsi sahəsində onlarca misal gətirmək olar. Yuxarıda sadalanan və digər real həyat faktlarının təhlili göstərir ki, Azərbaycanda fiziki və hüquqi şəxslər öz aralarında yaranmış mübahisələri işin istənilən mərhələsində barışıq yolu ilə həll etməyə meylli olurlar. Sadəcə, bu məsələdə təcrübəli və peşəkar vasitəçilərin iştirakı, tərəfləri bir araya gətirmək bacarığı və səriştəsi tələb olunur.

Təcrübə göstərir ki, müəyyən zaman keçdikdən sonra hüquqşünasların və digər peşə sahiblərinin səyi ilə mübahisələrin məhkəmədənənar alternativ üsullarla həll olunmasının üstünlükləri daha artıq dərk ediləcək və mediasiya bir üsul kimi cəmiyyətdə populyarlıq qazanacaqdır.

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi və mediasiya

Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyində mübahisələrin barışdırıcı üsullarla həlli yolları nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 265-ci maddəsində (Kollektiv əmək mübahisələri həllinin barışdırıcı üsulları) belə üsullardan 3-ü müəyyən edilmişdir:

razılaşdırıcı komissiya;

vasitəçi;

əmək arbitraji.

Tərəflər bu üsullardan birindən və ya hamısından, yaxud mübahisənin daha tez həllinə səbəb ola biləcək digər üsuldən istifadə edilməsi barədə öz aralarında razılığa gələ bilirlər. Əldə edilmiş razılıq protokolla rəsmiləşdirilir.

Kollektiv əmək mübahisələrinə vasitəçinin iştirakı ilə baxılması (maddə 267) üçün sözügedən qanunda aşağıdakı tələblər müəyyən edilir:

1. Vasitəçi tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə mübahisələrin nəticələrində marağı olmayan yüksək ixtisaslı və nüfuzlu şəxslərdən müəyyən edilir. Vasitəçi işgötürəndən əmək mübahisələrinə dair lazımı sənəd və materialları götürmək hüququna malikdir. O, tərəflərin mövqelərinin barışdırılması variantlarını hazırlayıb tərəflərə təqdim edir, sonra onun müzakirəsini tərəflərin iştirakı ilə təşkil edir. Təklif olunan variantlardan hər hansı biri bəyəniləndikdə mübahisə həmin variant əsasında həll olunmuş hesab edilir və bu barədə protokol tərtib edilir. Əgər təklif olunan variantlardan heç biri qəbul edilmirsə, bu halda da fikir ayrılığı haqqında protokol tərtib olunur.

Göründüyü kimi, mübahisənin mediasiya yolu ilə həlli qanunvericilikdə kifayət qədər aydın göstərilmişdir. Həm də vasitəçinin öz missiyasını yerinə yetirməsi üçün onun iş yerində əmək haqqı saxlanmaqla 10 gün işdən ayrılmaq hüququ vardır.

Mülki mübahisələrə baxılmasında vasitəçilik

Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsində də mübahisələrin barışıq yolu ilə həlli imkanları müəyyən edilmişdir.

Sözəgedən Məcəllənin 14-cü maddəsinin 3-cü bəndində deyilir:

Məhkəmə tərəflərə məhkəmə baxışını barışıq sazişi ilə tamamlamağı təklif etməyə haqlıdır və tərəflər qanunda nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə, iddianı etiraf edə və yaxud ondan imtina edə bilər.

Eynilə, MPM-in 183-cü maddəsində göstərilir ki, məhkəməyə sədrlik edən işdə iştirak edən şəxslərə onların prosesual hüquq və vəzifələrini izah edir, habelə tərəflərə, mübahisəni həll etmək üçün onların münisflər məhkəməsinə müraciət etmək hüquqlarını və bu cür hərəkətin nəticələrini izah edir.

İddiaçının iddiadan imtina etməsi, iddia tələbinin dəyişdirilməsi, cavabdehin iddianı etiraf etməsi və ya tərəflərin barışıq sazişi şərtləri məhkəmə iclasının protokoluna yazılır və protokolu müvafiq surətdə iddiaçı, cavabdeh və ya hər iki tərəf imzalayır. İddiadan imtina etmə, iddianın dəyişdirilməsi, cavabdehin iddianı etiraf etməsi və ya tərəflərin barışıq sazişi, bu hərəkətlərin nəticəsi aydın surətdə şərh olunan, məhkəməyə göndərilən yazılı ərizələrdə ifadə olunmalıdır. İddiaçı iddiadan imtina etdikdə və bu, məhkəmə tərəfindən təsdiq edildikdə və ya tərəflərin barışıq sazişi təsdiq edildikdə, məhkəmə bu barədə qərardadla eyni zamanda iş üzrə icraata xitam verir. Tərəflərin məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən barışıq sazişinin şərtləri qərardadda göstərilməlidir (maddə 191).

MPM-nin 261-ci maddəsində bu hal iş üzrə icraata xitam verilməsinə əsas verən amillərdən biri kimi müəyyən edilmiş və sözəgedən maddədə eyni tərəflər arasında, eyni predmet barəsində və eyni əsaslar üzrə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi və ya iddiaçının iddiadan imtina etməsi və ya tərəflərin barışıq sazişinin təsdiq olunması ilə əlaqədar iş üzrə icraatın xitam edilməsi haqqında məhkəmənin qərarı olduğu təqdirdə, iş üzrə icraata xitam verilməli olduğu təsbit olunmuşdur.

Mülki mübahisələrə vasitəçinin iştirakı ilə baxılması proseduru da MPM-də aydın şərh edilmişdir və bu üsuldan məhkəmə təcrübəsində də istifadə olunur.

BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

BEYNƏLXALQ KOMMERSİYA RAZILAŞDIRICI PROSEDURU ÜZRƏ UNCİTRAL NÜMUNƏVİ QANUNU (2002)¹

Madde 1. Tətbiq sahəsi və anlayışlar

1. Bu Qanun beynəlxalq² kommersiya³ Razılaşdırıcı Proseduruna tətbiq olunur.

2. Bu Qanunun məqsədləri üçün, «vasitəci» işin halından asılı olaraq bir və ya iki və daha çox vasitəciləri ifadə edir.

3. Bu Qanunun məqsədləri üçün, «razılaşdırıcı prosedur»- tərəflərin müqavilə və ya digər hüquqi münasibətdən yaranan mübahisənin sülh yolu ilə həllinə nail olmağa yardım üçün üçüncü şəxsə və ya şəxslərə («vasitəci») müraciət etdikləri, razılaşdırıcı, vasitəçi və ya eyni əhəmiyyətli terminlə ifadə olunan, prosesi bildirir. Vasitəci mübahisənin həllinə tərəfləri məcbur etmək səlahiyyətinə malik deyil.

4. Razılaşdırıcı prosedur beynəlxalq sayılır, əgər:

(a) Razılaşan tərəflərin kommersiya müəssisələri həmin sazişin imzalandığı müxtəlif dövlətlərdə yerləşirsə; və ya

(b) Tərəflərin kommersiya müəssisələrinin yerləşdiyi dövlətlər fərqlidirsə;

(i) Kommersiya münasibətlərindən yaranan öhdəliklərin əsas hissəsinin yerinə yetirildiyi dövlət; və ya

(ii) mübahisə predmetinin daha çox əlaqəli olduğu dövlət.

5. Bu Sazişin məqsədləri üçün:

(a) tərəf birdən artıq kommersiya müəssisəsinə malik olduqda,

1. *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Ticarət Hüququ üzrə Komissiyası (UNCİTRAL) tərəfindən hazırlanmış, BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 19 noyabr 2002-ci ildə qəbul edilmişdir.*

2. *Bu Nümunəvi Qanunu həm beynəlxalq, həm də yerli razılaşdırıcı proseduruna tətbiq etmək arzusunda olan dövlətlər məndə aşağıdakı dəyişiklikləri nəzərdə tutub bilərlər:*

-1-ci maddənin 1-ci paragrafından «beynəlxalq» sözünü silmək; və

-1-ci maddənin 4, 5 və 6-cı paragraflarını silmək.

3. *«Kommersiya» termininin müqavilə əsaslı olub-olmamasından asılı olmayaraq, kommersiya xarakterli bütün münasibətlərdən yaranan problemləri əhatə etməsi üçün o, geniş şərh ediləlidir. Kommersiya xarakterli münasibətlərə göstərilənlərlə məhdudlaşdırılmayan aşağıdakı münasibətlər daxildir: əmtə və xidmətlərin mübadiləsi və təchizatı ilə bağlı hər hansı ticarət münasibətləri; distribütor sazişi; kommersiya nümayəndəliyi və ya agentliyi; faktoring; lizing; sənaye obyektlərinin tikintisi; məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi; mühəndis xidmətləri; lisenziyalasdırma; investisiya qoyuluşu; maliyyələşdirmə; bank işi; sığorta; istismar və ya koncessiya sazişi; birgə müəssisə və sənayə və ya işgüzar əməkdaşlığın digər formaları; əmtəələrin və sərnişinlərin hava, dəniz dəmiryol və ya avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə daşınması.*

razılaşdırma müqaviləsi ilə daha sıx əlaqəli olan müəssisə kommersiya müəssisəsi hesab olunur;

(b) tərəf kommersiya müəssisəsinə malik deyilsə, onun daimi yaşayış yerinə istinad edilir.

6. Bu Qanun, həmçinin, tərəflər barışıq prosedurunun beynəlxalq xarakterli olması ilə razılaşdıqda və ya bu Qanunun tətbiq edilməsi ilə razılaşdıqda tətbiq olunur.

7. Tərəflər öz mülahizələrinə görə bu Qanunun tətbiqini istisna etmək barədə razılaşa bilərlər.

8. Bu Qanunun 9-cu paragrafının müddəaları nəzərə alınmaqla, bu Qanun qanunla müəyyən olunmuş öhdəlik, məhkəmə, arbitraj və ya səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən verilmiş sərəncam və ya təklif tərəflər arasında mübahisə yaranmazdan əvvəl və ya sonra bağlanmış saziş daxil olmaqla, razılaşdırıcı prosedurun aparılması əsasında asılı olmayaraq tətbiq olunur.

9. Bu Qanun tətbiq olunmur:

(a) məhkəmə və ya arbitraj prosesi zamanı hakim və ya arbitr həll prosesinin gedişatına təsir etməyə cəhd etdikdə;

(b) [. . .]

Maddə 2. Qanunun şərhı

1. Bu Qanunun şərhı zamanı onun beynəlxalq mənşəyi nəzərə alınmalıdır, tətbiqinin eyniliyi və vicdanla yerinə yetirilməsi təmin edilməlidir.

2. Qanunun predmetinə aid olan, lakin birbaşa onda əksini tapmayan məsələlər bu Qanunun əsaslandığı ümumi prinsiplərə müvafiq olaraq həll edilir.

Maddə 3. Razılaşma əsasında dəyişdirilmə

2-ci maddənin və 6-cı maddənin 3-cü bəndinin qaydaları istisna olmaqla, tərəflər bu Qanunun digər hər hansı bir müddəalarını istisna edə və ya dəyişdirilməsi barədə razılaşa bilərlər.

Maddə 4. Razılaşdırıcı prosedurun başlanması¹

1. Yaranmış mübahisəyə münasibətdə barışıq prosesi mübahisə tərəflərinin bu prosesi başlamağa razılaşdıqları gün başlayır.

2. Əgər tərəflərdən birinin digərinə barışıq prosesinə müraciət

1. Aşağıdakı mətn iddia müddətinin dayandırılması barədə müddəanı qəbul etməyi arzu edən dövlətlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

(1) Barışıq prosesi başlandığı zaman, barışıq predmeti olan tələblərə münasibətdə iddia müddətinin axını dayandırılır.

(2) Razılaşdırıcı prosedur barışıq sazişi olmadan bitdiyi zaman, iddia müddətinin axını razılaşdırıcı prosesin barışıq sazişi olmadan bitdiyi andan yenilənir.

barədə təklifi onun göndərildiyi gündən otuz gün müddətində və ya təklifdə göstərilən digər zaman çərçivəsində əks tərəfdən qəbul edilməzsə, həmin tərəfin bərişiq prosesinə təklifindən imtina edilmiş hesab edilir.

Maddə 5. Vasitəçilərin sayı və təyinatı

1. Tərəflər iki və daha çox vasitəçinin təyin edilməsi barədə razılığa gəlməyiblərsə, bir vasitəçi təyin edilir.

2. Digər təyinat prosesi barədə öncədən razılaşıdırılmadığı halda, tərəflər vasitəçi və ya vasitəçilərin təyin edilməsi barədə razılığa gəlməyə cəhd edirlər.

3. Tərəflər vasitəçinin təyin edilməsi ilə əlaqədar müvafiq institut və ya şəxsin yardımına müraciət edə bilərlər. Xüsusilə:

(a) Tərəf bu cür institut və şəxsdən vasitəçi qismində təyin ediləcək münasib şəxsləri tövsiyə etməyi xahiş etdikdə; və ya

(b) tərəflər bir və ya daha çox vasitəçilərin birbaşa bu cür institut və ya şəxs tərəfindən təyin edilməsi barədə razılaşıdıqda.

4. Vasitəçi qismində ayrı-ayrı şəxsləri tövsiyə və ya təyin edən institut və ya şəxs müstəqil və bitərəf vasitəçinin təyin edilməsini təmin etməyi və zərurət olduqda tərəflərin vətəndaşlığından fərqli vətəndaşlığa malik olan vasitəçinin təyin edilməsinin məqsədəuyğunluğunu nəzərə almalıdır.

5. Vasitəçi qismində təyinatı ilə əlaqədar şəxsə müraciət edildiyi zaman, o, öz qərəzsizliyinə və müstəqilliyinə şübhə doğura biləcək bütün halları açıq bildirməlidir. Vasitəçi, təyin edildiyi andan və bütün bərişiq prosesi boyu, bu cür hallar barədə tərəflər öncədən xəbərdar edilməyiblərsə, tərəflərə bu cür hallar barədə gecikdirmədən məlumat verməlidir.

Maddə 6. Razılaşıdırıcı prosedurun aparılması

1. Tərəflər öz mülahizələrinə əsasən reqlament vasitəsilə və ya digər şəkildə, razılaşıdırıcı prosedurun aparılması formasını müəyyənləşdirməkdə müstəqildir.

2. Razılaşıdırıcı prosedurun aparılma qaydası barədə razılaşıma olmadığı halda, vasitəçi işin hallarını, tərəflərin istəklərini və mübahisənin tez həll edilməsi zərurətini nəzərə almaqla prosesi müvafiq bildiyi qaydada apara bilər.

3. Prosesin aparılması zamanı hər bir halda vasitəçi tərəflərə münasibətdə ədalətli yanaşmanı təmin etməli və bunu edən zaman işin hallarını nəzərə almalıdır.

4. Vasitəçi prosesin gedişatı zamanı, istənilən anda mübahisənin tənzimlənməsi üçün təkliflər irəli sürə bilər.

Madde 7. Vasitəçi və tərəflər arasında əlaqə

Vasitəçi tərəflərlə birlikdə və ya ayrı-ayrılıqda görüşə və ya əlaqə saxlaya bilər.

Madde 8. İnformasiyanın açıqlanması

Tərəflərdən birindən mübahisə ilə əlaqədar informasiya aldığı zaman, vasitəçi bu informasiyanın məzmununu barədə prosesin digər tərəfinə məlumat verə bilər. Lakin, tərəf vasitəçiyə birbaşa məxfi saxlanma şərti ilə hər hansı bir informasiya verdiyi halda, bu informasiya prosesin digər tərəfinə açıqlanmamalıdır.

Madde 9. Məxfilik

Tərəflər arasında başqa şəkildə razılaşma olmayıbsa, barışıq sazişinin yerinə yetirilməsi və ya icra edilməsi məqsədilə və ya qanunla açıqlanma tələb edilən hallar istisna olmaqla, barışıq prosesinə aid bütün informasiya məxfi saxlanılır.

Madde 10. Digər proseslərdə sübutların mümkünlüyü

1. Razılaşdırıcı prosedurun tərəfi, vasitəçi və barışıq prosesinə cəlb olunmuş şəxslər də daxil olmaqla hər hansı bir üçüncü şəxs arbitraj, məhkəmə və oxşar proseslər çərçivəsində aşağıdakı elementlərdən sübut kimi istifadə etmir, onlara əsaslanmır və şahid ifadəsi vermir:

(a) barışıq prosesinə müraciət etmək barədə tərəfin təklifi və ya belə prosesdə tərəfin iştirak etmək istəyi faktı;

(b) Barışıq prosesi tərəflərindən birinin mübahisənin mümkün həlli yolları ilə bağlı ifadə etdiyi və təklif etdiyi fikirlər;

(c) barışıq prosesinin gedişatı zamanı tərəflərdən birinin bildiriş və ya etirafları;

(d) vasitəçinin təklifləri;

(e) tərəflərdən birinin vasitəçi tərəfindən irəli sürülmüş həll təklifini qəbul etməsinə hazırlığı ifadə edən fakt;

(f) yalnız barışıq prosesinin məqsədləri üçün hazırlanmış sənəd.

2. Bu maddənin 1-ci paragrafı burada qeyd edilən informasiya və sübutun formasından asılı olmayaraq tətbiq olunur.

3. Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən informasiyanın arbitraj, məhkəmə və ya digər səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən açıqlanmasına sərəncam verilə bilməz və əgər bu cür informasiya bu maddənin 1-ci bəndinin pozulması ilə sübut kimi təqdim olunar-

sa, həmin sübut qəbuledilməz hesab edilir. Lakin, bu cür informasiya qanun ilə və ya barışıq sazişinin yerinə yetirilməsi və ya icrası məqsədilə tələb olunduğu hallarda açıqlana və ya mümkün edilə bilər.

4. Bu maddənin 1,2 və 3-cü bəndlərinin müddəaları arbitraj, məhkəmə və ya digər proses ilə barışıq prosesinin predmeti olan mübahisənin əlaqəli olmasından asılı olmadan tətbiq edilir.

5. Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən məhdudiyətlər nəzərə alınmaqla, başqa şəkildə arbitraj, məhkəmə və ya oxşar proseslərdə qəbul edilən sübut, barışıq prosesinin gedişatı zamanı istifadə olunduğu halda qəbuledilməz hesab olunmur.

Maddə 11. Razılaşdırıcı prosedurun xitam edilməsi

Razılaşdırıcı prosedura aşağıdakı hallarda xitam verilir:

(a) *razılığa gəlinən gün tərəflər arasında barışıq sazişinin bağlanması ilə;*

(b) *barışıq prosesi çərçivəsində gələcək cəhdlərin özünü doğrultmayacağı barədə vasitəçinin tərəflərlə məsləhətləşdikdən sonra bəyanatı ilə, bəyanatın elan edildiyi gün;*

(c) *razılaşdırıcı prosedura xitam verilməsi barədə tərəflərin vasitəçiyə ünvanladığı bəyanatla, bu cür bəyanatın elan edildiyi gün; və ya*

(d) *razılaşdırıcı prosedura xitam verilməsi barədə tərəflərdən birinin digər tərəfə və ya tərəflərə və vasitəçiyə, əgər təyin edilibsə, ünvanladığı bəyanatı ilə; bəyanatın elan edildiyi gün.*

Maddə 12. Arbitr qismində fəaliyyət göstərən vasitəçi

Tərəflər başqa cür razılaşdırmadıqları halda, vasitəçi, barışıq prosesinin predmeti olmuş (olan) mübahisə və ya eyni müqavilə yaxud hüquqi münasibət və ya hər hansı əlaqəli müqavilə yaxud hüquqi münasibətdən irəli gələn digər mübahisə ilə əlaqədar arbitr kimi fəaliyyət göstərə bilməz.

Maddə 13. Arbitraj və ya məhkəmə araşdırmasına müraciət

Tərəflərin barışıq prosesi ilə bağlı razılığa gəldikləri və şərtləşdikləri müddətə və ya şərtləşdirdikləri hadisəyə qədər mövcud yaxud gələcək mübahisə ilə əlaqədar, arbitraj yaxud məhkəmə prosesi qaldırmaq barədə birbaşa öhdəlik götürdükləri zaman, arbitraj və ya məhkəmə bu cür öhdəliyin qüvvədə olmasını, tərəflərdən birinin fikrincə öz hüquqlarını qoruması halları istisna olmaqla, öh-

dəlik şərtlərinin yerinə yetirilməsinə qədər tanıyır. Öz-özlüyündə bu cür icraatın başlanması barışıq prosesi barədə razılaşmadan imtina və ya barışıq prosesinə xitam verilməsi kimi qiymətləndirilmir.

Maddə 14. Barışıq sazişinin icraya yönəldilməsi

Tərəflər mübahisənin həlli barədə barışıq sazişi imzaladıqları halda, həmin saziş məcburidir və icraya yönəldilə bilər... *[bu Nümunəvi qanunu qəbul edən dövlət barışıq sazişinin icra metodlarının təsvirini əlavə edə bilər və ya bu cür icranı tənzimləyən müddəalara istinad edə bilər].*

AVROPA PARLAMENTİNİN VƏ AVROPA İTTİFAQI ŞURASININ DİREKTİVLƏRİ¹

Mülki və iqtisadi münasibətlərdə mediasiyanın bəzi aspektləri haqqında

Avropa Parlamenti və Avropa Birliyi Şurası, Avropa Birliyini təsis edən Sazişin 61-ci maddəsinin C bəndini və 67-ci maddəsinin 5-ci paragrafının 2-ci yarım bəndini nəzərə alaraq,

Komissiyanın layihəsini nəzərə alaraq, İqtisadi və sosial komitələrin rəyini nəzərə alaraq, Sazişin 251-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydalar çərçivəsində hərəkət edərək,

Qərara almışlar:

1) Birlik özünü müstəqilliyinin güclənməsi və mühafizəsinə, şəxslərin sərbəst hərəkətinə zəmanət verən təhlükəsizlik və ədalətlik məqsədlərinə həsr etmişdir. Bu məqsədlə Birlik, daxili bazarın normal fəaliyyəti üçün vacib qərarlar (əsasən də, mülki sahədə hüquqi əməkdaşlıq sahəsində) qəbul edir.

2) 1999-cu il 15-16 oktyabrda Tamperdə çağırılmış Avropa Şurası, üzv dövlətlərdə ədalət mühakiməsinə mükəmməlləşdirmək məqsədi ilə məhkəmədənənar alternativ qaydalar yaratmağa çağırılmışdır.

3) Şura 2000-ci ildə mülki və iqtisadi mübahisələrin alternativ həlli üsulları haqqında qərar qəbul etmiş və bəyan etmişdir ki, bu istiqamətdə olan qərarları, mülki və sahibkarlıq sahəsində olan mübahisələrin məhkəmədənənar həlli üsullarının yaradılması ədalət mühakiməsinin sadələşdirilmiş və asanlaşdırılmış yollarının müəyyən edilməsi üçün mühüm mərhələdir.

4) Avropa Komissiyası 2002-ci ildə Avropada mübahisələrin məhkəmədənənar alternativ üsullarla həllinin mövcud vəziyyəti haqqında «Yaşıl Kitab» təqdim etmiş və üzv dövlətlər, maraqlı şəxslərlə mediasiyanın imkanlarını genişlənməsinə yönələn müzakirələr keçirmişdir.

5) Avropa İttifaqının siyasətinin bir hissəsini təşkil edən müstəqilliyin, təhlükəsizliyi, ədalətliyin dairəsinin müəyyən edilməsinin nəinki məhkəmədə, həmçinin, mübahisələrin məhkəmədənənar həlli, ədalət mühakiməsinin təmin edilməsinin ən yaxşı yoludur.

6) Mediasiya, tərəflərin istəyindən irəli gələrək, mülki və sahibkarlıq sahəsində mübahisələrin məhkəmədənənar vasitəçilik üsulu ilə tez və sərfəli həllinə təsir edə bilər. Mediasiya vasitəsi ilə

1. 21 may 2008-ci ildə qəbul edilmişdir.

əldə edilmiş dostcasına saziş könüllü icra olunur və möhkəm dostluq münasibətlərini saxlaya bilir. Bu üstünlüklər transmilli elementlər mövcud olduğu hallarda qabarıq nəzərə çarpır.

7) Mülki prosesin əsas prinsiplərini təşkil edən qanunvericilik sistemi mediasiyanın genişlənməkdə olan imkanlarından və mediasiyadan istifadə edən şəxslərin, proqnozlaşdırılan qanuni hədlərə istinad etməsi üçün zəruridir.

8) Bu direktiv, mediatorla birgə iki və ya bir necə tərəfin cəhdi ilə mübahisənin dostcasına sazişlə nəticələnməsi proseduru özündə əks etməlidir. Mübahisələrin məhkəmədənəknar qəti həllinə dair məsələlərə arbitraj, vasitəçinin müdaxiləsi, istehlak mübahisələri, ekspert rəylərini və ya mübahisənin həllinə dair bu və ya digər orqanın qəti tövsiyələrini əhatə edən prosedur qaydalarını aid etmək olmaz.

9) Mediasiyanın aparılma müddətini və mediasiya məlumatlarının məxfiliyinin mühafizəsi qaydaları mülki prosesin tələblərinə uyğun tənzimlənməlidir. Həmçinin, mediasiyanın könüllü şəkildə həyata keçirilməsi prinsipi qorunmaqla, məhkəmənin tərəfləri mediatora göndərməsi imkanı da nəzərə alınmalıdır.

10) Məhkəmədən fərqli olaraq, mediasiyanın dostcasına sazişləri, tərəflərin könüllü istəklərindən asılı olaraq, icra olunduğu üçün ikinci dərəcəli üsul kimi baxılmamalıdır. Bütün üzv-dövlətlər dostcasına sazişlərin məhkəmə qərarı və ya hüquqi sənəd kimi məhkəmə və ya ictimai hakimiyyət tərəfindən təsdiq olunması üçün qaydalar müəyyən etməli və icra edilməsinə nəzarət etməlidir.

11) Birlik tərəfindən əldə edilən qarşılıqlı razılıq, qərar və qətnamələrin tanınması bütün Birlik üzrə dostcasına sazişlərin icra olunmasına imkan yaradacaq.

12) Mediasiyanın məxfiliyinə, müddətlərin axımının dayandırılmasına və dostcasına sazişlərin icra olunmasına dair məsələlərə münasibətdə üzvdövlətlər arasında inam yaratmaq üçün mediasiya xidmətlərinin göstərilməsi və mediatorların hazırlanmasına keyfiyyətli nəzarətin səmərəli mexanizmlərini müəyyən etmək vacibdir.

13) Üzv dövlətlər tərəfindən müəyyən olunmuş bu mexanizm və tədbirlərə aid edilmiş münsif qərarlarının tərəflərin müstəqilliyi və mediasiya prosedurlarına uyğunluğu təmin edilməlidir. Komissiya özünü tənzimləmə tədbirlərini Birliyin səviyyəsində təşviq etməlidir; məsələn, mediasiya prosesinin zəruri aspektlərinə dair Avropa Məcəlləsinin hazırlanması.

14) İstehlakçı maraqlarının mühafizəsi sahəsində Komissiya 2001-ci ildə məhkəmədənəknar orqanların istehlak mübahisələrinin həllində qərar çıxararkən, xidmətin keyfiyyətinin minimal həddinin müəyyən edilməsi ilə müştərilərə təklif edilməsi haqqında

qəti tövsiyələr vermişdir. Hər bir mediatorun və ya təşkilatın bu tövsiyələrdə qeyd olunan prinsiplərə əməl etməsi arzu olunandır. Bu orqanların dair məlumatların yayılmasını təmin etmək üçün Komissiya üzv-dövlətlərin tövsiyədə qeyd edilmiş prinsiplərə uyğun məhkəmədənənar orqanların məlumat bazasını yaratmışdır.

15) Bu direktiv, əsas hüquqlara və Avropa Birliyinin əsas hüquqlar haqqında Xartiya ilə tanınan prinsiplərinə uyğundur. Xüsusən, Xartiyanın 47-ci maddəsi ilə tənzimlənən ədalətli araşdırma hüququnun tam təmin edilməsi diqqətdə saxlanılır.

16) Direktivin məqsədləri milli səviyyədə istənilən istiqamətdə istifadə oluna bilməz və bununla o yalnız qeyd olunan tədbirlərin vacibliyinə görə ümumi xarakter daşmalıdır. Bununla əlaqədar Komissiya Sazişin 5-ci maddəsində qeyd olunan subsidiarlıq prinsipini hakim tutaraq, müəyyən tədbirlər görə bilər. Nisbilik prinsipi ilə yuxarıda qeyd olunan maddəyə uyğun olaraq, direktiv hüdudlardan kənara çıxmadan göstərilən məqsədlərə nail olmaqda zəruri əhəmiyyət kəsb edir.

17) Avropa Birliyinin yaranması haqqında Sazişə əlavə olunmuş Protokolun 3-cü maddəsində Birləşmiş Böyük Britaniya Krallığının və Şimali İrlandiyanın mövqeyinə uyğun olaraq Birləşmiş Krallıq direktivin qəbulu və tətbiq edilməsində iştirak haqqında mövqeyini bəyan etmişdir. Birləşmiş Böyük Britaniya Krallığı və Şimali İrlandiya Avropa Birliyinin təsis edilməsi Sazişinə əsasən, protokolun 1-ci və 2-ci maddəsinə görə, Birləşmiş Krallıq ona aid olmayan direktivin qəbulu və tətbiqində iştirak etmir.

18) Avropa Birliyinin yaradılmasına dair Saziş və Danimarkanın Avropa Birliyinə qoşulması haqqında mövqeyini əks etdirən Protokolun 1-ci və 2-ci maddəsinə görə Danimarka bu Direktivin qəbulunda iştirak etmir və ona qoşulmur, beləliklə bu Direktiv Danimarka üçün tətbiq edilmir.

DİREKTİVİ QƏBUL ETDİLƏR:

Madde 1. Tətbiq sahəsi və məqsədi

1. Direktivin məqsədi mediasiyadan istifadənin genişləndirilməsi vasitəsilə məhkəmə və mediasiya arasında normal münasibətlərin müəyyən olunması ilə mübahisə həlli yollarının tapılıb asanlaşdırılmasından ibarətdir.

2. Direktiv mülki və sahibkarlıq sahələrində tətbiq olunur.

3. Direktivdə «üzv dövlətlər» anlayışı dedikdə, Danimarkadan başqa digər dövlətlər nəzərdə tutulur.

Maddə 2. Anlayışlar

Direktivın məqsədləri üçün aşağıdakı anlayışlar istifadə olunur:

A) «Mediasiya» termini təşəbbüsün tərəflərin, məhkəmənin göndərişi və ya üzv dövlətlərin milli hüququ ilə təyin olunmasından asılı olmayaraq, iki və ya daha çox tərəfin arasında olan mübahisənin üçüncü şəxs tərəfindən həll olunmasına cəhd göstərilməsi proseduru əks etdirir.

Bu anlayış məhkəmə gedişatında hakim tərəfindən mübahisənin həll edilməsinə dair görülən tədbirləri əhatə etmir.

B) «Mediator» termini hər hansı üzv dövlətdə peşəsindən, ixtisasından asılı olmayaraq, mediasiyanın aparılması üçün təyin olunmuş üçüncü şəxs qismində cəlb olunan hər hansı şəxsi bildirir.

Maddə 3. Mübahisənin mediasiyaya verilməsi

1) İş qəbul edən məhkəmə, işin hallarını nəzərə alaraq, zəruri hallarda mübahisənin mediasiya vasitəsilə həll edilməsini tərəflərə təklif edə bilər. Məhkəmə hər hansı bir mərhələdə tərəfləri mediasiyadan istifadə haqqında məlumatlandırıcı iclasa dəvət edə bilər.

2) Mediasiya milli qanunvericiliyin əsas mahiyyətinə xələl gətirmədən tətbiq edilir. Mediasiya haqqında qanun o zaman məcburi tətbiq edilir ki, onun qəbul etdiyi qərarlar mediasiyanın tərəflərinin birinin yerləşdiyi dövlətin milli qanunvericiliyi ilə ziddiyyət təşkil etsin.

Maddə 4. Mediasiyanın keyfiyyəti

1. Komissiya və üzv dövlətlər Ümumavropada olduğu kimi milli səviyyədə olan mediasiya xidmətlərini göstərən təşkilatların davranışlarını əks etdirən könüllü məcəllələr və xidmətlərin keyfiyyətinə nəzarətin səmərəli mexanizmlərinin hazırlanmasına yardım edirlər.

2. Üzv dövlətlərin mediatorları hazırlamaqda birgə iştirakı, mübahisə tərəflərinə mediasiya xidmətləri aparılarkən, gözlənilən effektivliyi əldə etmək üçün mediator seçməyə imkan verəcək.

Maddə 5. Dostcasına sazişlərin icra olunması

1. Üzv dövlətlər, tərəflərin ərizəsi ilə aparılan mediasiya nəticəsində əldə edilən razılığın icrası üçün, icrası tələb olunan saziş, üzv dövlətin milli qanunvericiliyi və ya Ümumavropa hüququna gətirmədikdə məhkəmə qətnaməsi, qərarı, məhkəmənin digər aktı və ya ictimai hakimyyət orqanlarının qərarı ilə təsdiq olunması

üçün sөy göstərirələr.

2. Üzv dövlətlər 1-ci bəndə uyğun verilmiş ərizələrlə baxmağa səlahiyyəti olan məhkəmə və ya ictimai hakimiyyət orqanlarının adları barədə Komissiyaya məlumat verirlər.

Maddə 6. Mülki prosesdə sübutların mümkünlüyü

1. Mediasiya proseslərində iştirak edən mediator və ya hər hansı digər şəxs mülki məhkəmə prosesində aşağıdakı məsələlər barəsində şahidlik edə və ya sübutlar təqdim edə bilməz.

A) Şəxsin mediasiyada iştirakı və ya tərəfin mediasiya xidmətindən istifadə etmək haqqında təklifi barədə fakt;

B) Tərəflərin mediasiya vasitəsilə ifadə etdiyi və ya mübahisənin həllinin mümkünlüyü haqqında təklifi barədə;

C) Mediasiya prosesində edilmiş etiraf və ya verilmiş ərizələr barədə;

D) Mediator tərəfindən edilən təkliflər barədə;

E) Mediatorun irəli sürdüyü təklifləri tərəfin qəbul etməsi faktları barədə;

F) Mediasiyanın məqsədləri üçün tərtib olunmuş sənədlər barədə;

2. 1-ci bənddə nəzərdə tutulan sübut və ya məlumatlar formasından asılı olmayaraq, tətbiq edilir.

3. 1-ci bənddə qeyd edilən hallar mövcud olduqda, onların məhkəmə və ya digər orqanlar tərəfindən sübut qismində qəbul edilməsi etibarsızdır. Bununla yanaşı, bəzi hallarda belə məlumatlar sübut qismində qəbul edilə bilər:

A) Dostcasına sazişin tətbiqi və ya həyata keçirilməsi məqsədilə, bilavasitə mediasiyadan irəli gələn məlumatlar.

B) Uşaqların və ya şəxsin psixi və ya fiziki sağlamlığına qəsd edə biləcək hərəkətlərin qarşısının alınması məqsədilə ictimai qaydanın bərpası

C) Əgər tərəflər və ya mediator buna razılıq versə.

4. 1, 2 və 3-cü bəndlər mediasiyanın obyektivi olan mübahisəyə aidiyyəti olduqda, məhkəmə prosesində tətbiq olunur.

5. 1-ci bəndin qaydaları nəzərə alınmaqla, məhkəmə prosesində mümkün olan sübutlar mediasiya prosesinə aid olduğu üçün qəbul edilməyən ola bilməz.

Maddə 7. Müddətlərin dayandırılması

1. Mediasiya obyektivi olmuş mübahisəyə dair müddətlər mübahisənin daxil olduğu andan aşağıdakı hallarda dayandırılır:

A) Tərəflər mediasiyadan istifadə haqqında razılaşırlar;

B) Məhkəmə tərəfindən mediasiya təyin edilmişdir;
C) Mediasiyanın aparılması zərurətindən istifadə üzv dövlətlərin milli hüququndan irəli gəlir;

2. Razılıq əldə edilmədən bir tərəfin, tərəflərin və ya mediato-
run mediasiya prosesinin bitməsinə bəyan etməsi və ya mediasiya
prosesindən çıxması tarixindən başlayaraq, müddət davam edir. Bu
müddət, müvafiq tədbirlərin görülməsi və ya saxlanması üçün ve-
rilməsindən başqa digər hallarda azı bir ay davam edir.

Maddə 8. İcra edilmə barədə əmr

Komissiya 5-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, üzv döv-
lətlər adından çıxış edə bilən orqan və məhkəmələr haqqında mə-
lumat nəşr edir.

Maddə 9. Uyğunlaşdırma

1. Üzv dövlətlər 1 sentyabr 2007-ci ildən gec olmayaraq, qanun-
vericilik, normativ və inzibati aktlarını bu direktivə uyğunlaşdırırlar.
Onlar bu barədə Komissiyamı təxirə salmadan xəbərdar edirlər.

2. Qeyd edilmiş göstərişlər direktivə uyğunluq təşkil etməli və
ya rəsmi nəşr edilərkən buna istinadı özündə əks etməlidir. Belə is-
tinadın forması üzv dövlətlər tərəfindən müəyyən olunur.

Maddə 10. Qüvvəyə minmə

Direktiv Avropa Birliyinin rəsmi jurnalında nəşr olunduqdan
sonra qüvvəyə minir.

Maddə 11. Ünvan sahibləri

Üzv dövlətlər bu direktivin ünvan sahibləridir.
Brüsseldə tərtib olunmuşdur.

Avropa Parlamentindən

Şuradan:

Sədr:

Sədr:

MEDIATORLARIN DAVRANIŞI HAQQINDA AVROPA MƏCƏLLƏSİ¹

Bu Məcəllə hər bir mediatorun öz iradəsi və şəxsi məsuliyyəti altında riayət edə biləcəyi prinsipləri əhatə edir. Bu Məcəllə mülki və kommərsiya məsələləri ilə bağlı bütün növ mediasiyalara tətbiq edilmək üçün nəzərdə tutulub.

Mediasiya xidmətləri göstərən təşkilatlar da bu Məcəlləni rəhbər tutaraq, onlarla əməkdaşlıq edən mediatorlardan Məcəlləyə riayət etməyi tələb edə bilərlər. Təşkilatlar məcəlləyə fərqi mediatorlar tərəfindən riayət olunmasını dəstəkləyən tədbirlər - məsələn, təlim, qiymətləndirmə və monitoring barədə informasiya vermək imkanına malikdirlər.

Bu məcəllənin məqsədləri üçün mediasiya, iki və daha artıq tərəfin məhkəmə qərarları olmadan barışığa nail olmağa kömək edəcək üçüncü (bundan sonra mediator) tərəfin təyin olunması prosesi hesab olunur. Bu zaman hər bir üzv dövlətlə bu prosesin necə adlandırılması əhəmiyyət kəsb etmir.

Məcəlləyə qoşulma milli qanunvericiliyə və ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrini tənzimləyən qaydalara toxunmur.

Mediasiya xidmətləri göstərən təşkilatlar onların işinin xüsusiyyətlərinə və göstərdikləri xidmətin növlərinə uyğun olaraq, o cümlədən ailə mediasiyası və ya istehlakçı mediasiyası kimi xüsusi sahələrə aid, konkretləşmiş məcəllələr hazırlaya bilərlər.

1. Mediatorların səlahiyyətləri və təyinatı

1.2 Səlahiyyətlər

Mediasiya prosesində mediatorlar səlahiyyətli və bilikli olmalıdır. Bu mənada müvafiq standartlara və akkreditasiya sisteminə uyğun olaraq lazımi təlimlərin keçirilməsi, təhsilin təkmilləşdirilməsi və mediasiya vərdişlərinin, təcrübəsinin məcmusu başa düşülür.

1.2 Təyinat

Mediator mediasiyanın keçiriləcəyi münasib vaxt barəsində tərəflərlə məsləhətləşir. Mediator mediasiya prosesini aparmaq üçün tələb olunan ixtisasa və səlahiyyətə malik olmalıdır və tərəflərin xahişi ilə özünün iş təcrübəsi və ixtisası barədə onlara lazımi informasiyaları verməlidir.

1.3 Mediasiya xidmətlərinin elanı və təşviqi

Mediatorlar öz xidmətlərini peşəkar, həqiqi və vicdanlı şəkildə təşviq edə bilərlər.

1. 02 iyul 2004-cü ildə Avropa Komissiyasının Brüssel konfransında qəbul edilmişdir.

2. Müstəqillik və bitərəflik

2.1 Müstəqillik və neytrallıq

Mediator öz müstəqilliyinə və ya tərəflərin mübahisəsinə təsir edən və ya təsir edə biləcək vəziyyətləri aşkar etməzdən öncə fəaliyyətə başlaya bilməz və əgər fəaliyyətə başlayıbsa, onları davam etdirə bilməz. Aşkar etmək vəzifəsi daimi olmaqla mediasiya prosesi boyunca qüvvədədir.

Bu cür vəziyyətlərə daxildir:

- tərəflərdən biri ilə hər hansı şəxsi və ya işgüzar münasibətlər;
- mediasiyadan birbaşa yaxud dolay yolla əldə edilən maddi və digər maraqlar və ya;
- mediator, yaxud onun şirkətinin hər hansı bir üzvünün tərəflərdən biri üçün (mediator xidmətindən başqa) hər hansı işləri yerinə yetirməsi.

Bu cür hallarda mediator yalnız tərəflərin aşkar razılaşdırdığı və tam bitərəfliyə zəmanət verəcək neytrallıq və tam müstəqillik prinsipləri ilə mediasiyayı apara biləcəyinə əmin olduğu mediasiya prosesini qəbul edə və davam etdirə bilər.

2.2 Bitərəflik

Mediator hər zaman bitərəf hərəkət etməli və mediasiya prosesinə aid məsələlərdə bütün tərəflərə bərabər qaydada xidmət göstərməlidir.

3. Mediasiya sazişi, prosesi, həlli və mükafatlandırma

3.1 Prosedur

Mediator əmin olmalıdır ki, tərəflər mediasiya prosesinin xüsusiyyətlərini, mediatorun və tərəflərin bu prosesdə rolunu dərk edirlər.

Mediator ayrı-ayrılıqda mediatorun və tərəflərin üzərinə düşən məxfilik öhdəlikləri ilə əlaqəli olan tətbiqi müddəalar da daxil olmaqla, tərəflərin mediasiya sazişinin şərtlərini dərk edərək aydın şəkildə razılaşmalarını mediasiyaya başlamazdan əvvəl təmin etməlidir.

Mediasiya sazişi tərəflərin xahişinə əsasən yazılı qaydada tərtib edilməlidir.

Mediator işin bütün hallarını nəzərə alaraq prosesi lazımı qaydada aparmalıdır.

Belə hallar aşağıdakılar ola bilər:

Tərəflərin qüvvələrinin qeyri bərabərliyi, hüquqi normaların tələbləri, mübahisənin sürətli həllinə dair tərəflərin istəkləri. Tərəflər öz mülahizələrinə uyğun olaraq mübahisənin tənzimlənməsi qayda-

ları və ya üsulları barədə mediasiyayı aparan mediatorla razılığa gələ bilirlər.

Mediator lazım bildikdə tərəfləri ayrı-ayrılıqda dinləməlidir.

3.2 Prosesin şəffaflığı

Mediator tərəflərin bərabər imkanlar daxilində prosesdə iştirakını təmin etməlidir.

Mediator tərəflərə məlumat verməklə mediasiya prosesini bitirə bilər, əgər:

- əldə ediləcək razılıq mediator üçün işin hallarına və mediatorun səlahiyyətlərinə münasibətdə icraedilməz və qeyri-qanuni görünəndə, yaxud,
- mediator prosesin davam etməsinin razılıqla nəticələnməyəcəyini hesab etdikdə.

3.3 Prosesin bitməsi

Mediator tərəflərin əldə etdiyi razılığın onların tam iradə ifadəsi və aşkarlıq şəraitində qəbul edildiyini və sazişin şərtlərini başa düşməsinə təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməlidir.

Tərəflər istənilən zaman heç bir izahat vermədən mediasiya prosesindən çıxma bilirlər.

Mediator tərəflərin xahişinə uyğun olaraq və öz səlahiyyətləri çərçivəsində tərəflərə razılaşmanın rəsmiləşdirilməsi və icrası qaydaları barədə məlumat verə bilər

3.4 Mükafatlandırılmalar

Əvvəlcədən nəzərdə tutulmamışdırsa, mediator özünün mükafatlandırılması qaydası barədə tərəfləri tam məlumatlandırmalıdır. Bütün maraqlı tərəflər onun mükafatlandırılması şərtlərini qəbul etmədən mediator mediasiya işini qəbul etməməlidir.

4. Məxfilik

Mediator ictimai qaydalar və qanunlar məcbur etməyənədək, mediasiyanın başlanması faktı da daxil olmaqla, prosesin nəticəsi və ya mediasiya ilə əlaqəli olan bütün informasiyanı məxfi saxlamalıdır. Tərəflərdən biri tərəfindən mediatora verilmiş informasiya icazəsiz və ya qanunun tələbi olmadan digər tərəfə açıqlana bilməz.

Mediasiya prosesinin keçirilməsi haqqında

MÜQAVİLƏ

(n ü m u n ə)

Bakı ş. «_____» _____20__il

müəssisənin, fiziki və ya hüquqi şəxslərin ad, soyad və atasının adları, pasport məlumatları göstərilməklə şəxsində

_____1-ci tərəf,

_____2-ci tərəf

arasında

əsas tutulmaqla, bu müqaviləni aşağıda göstərilənlərlə əlaqədar bağlayırlar:

1. Tərəflər bu müqaviləni tərtib və imza edərək, öz aralarında olan mübahisəni həll etmək məqsədi ilə mediasiya (vasitəçilik) prosesində iştirak etmək haqqında öz razılıqlarını verirlər.

2. Tərəflər arasındakı mübahisənin məzmununun qısa xülasəsi:

3. Hər bir tərəf mediatorla ən azı bir işgüzar görüş keçirməyi öhdəsinə götürür.

4. Tərəflər bir-birinə və mediatora qarşı münasibətdə mediasiyayı çətinləşdirəcək və ya razılığın əldə olunmasına mane olan hərəkətlər və davranışlardan çəkinməyi öhdələrinə götürürlər.

5. Tərəflər aralarında olan mübahisəni həll etmək üçün qarşılıqlı razılıq əsasında bir (və ya bir neçə) mediator seçirlər.

6. Tərəflər mediator olaraq _____ seçilməsinə razılışırlar.

7. Tərəflər mediasiyanın Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzinin qaydalarına uyğun həyata keçirilməsinə razılışırlar, qəbul edəcəkləri qərara vicdanla əməl edəcəklərini vəd edirlər.

8. Tərəflər mediasiyanın aparılması və təşkil olunmasına sərif

olunan xərcləri öz aralarında bərabər bölüb ödəyirlər.

9. Tərəflər mediasiyanın başlanması üçün «___» _____ 20... il, bitməsi üçün son tarix olaraq «___» _____ 20... il təyin edirlər.

10. Tərəflər mediasiyada şəxsən (yaxud nümayəndələri vasitəsi ilə) iştirak edəcəkləri barədə razılığa gəldilər.

11. Mediasiya prosesində tərəflərin və ya onların nümayəndələrinin aldıqları məlumatlar məxfidir. Bu məlumatlar yalnız tərəflərin hər birinin razılığı olduqda açıqlana bilər. Bu müqavilə bağlanarkən tərəflər məlumatları məxfi saxlayacaqları barədə öhdəlik qəbul edirlər.

12. Mediasiyanın gedişində tərəflərdən hər biri gözlədikləri nəticəni ala bilmədikdə, öz hüquqlarının müdafiəsi üçün qanunla qadağan olunmayan digər vasitələrdən istifadə edə bilərlər. Tərəflərdən hər biri mediasiyanın istənilən mərhələsində heç bir əsas gətirmədən yalnız ərizə ilə müraciət edərək prosesdən çıxıb bilər.

13. Mediasiyada əldə edilmiş razılaşma tərəflərin və ya onların səlahiyyətli nümayəndələrinin imzası ilə təsdiqlənir, sənədləşdirilir.

14. Müqavilə hər iki və ya bütün tərəflər imzaladıqdan sonra qüvvəyə minir.

Tərəflərin rekvizitləri və imzaları:

1-ci tərəf

2-ci tərəf

Mediasiya prosesində əldə olunmuş razılışmaya dair

MÜQAVİLƏ

(n ü m u n ə)

Mediasiyanın başlandığı tarix _____
Bitdiyi gün _____

Tərəflərin ad, ünvan məlumatları

Biz, mediasiyanın nəticəsi olaraq aşağıdakıları etməyə razılıq verdik:

1. _____

2. _____

3. _____

Biz, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, mübahisəmizi mediasiya yolu ilə həll etdik və könüllü qəbul etdiyimiz qərarlara vicdanla əməl etmək niyyətindəyik.

Tərəflərin imzaları _____

Tarix _____

İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR

www.mediationandlaw.ru

www.humanities.edu.ru

www.mediacia.com

conflict-mediation.ru

www.promsin.ru

www.advisers.ru

forum.myword.ru

www.anima-agency.ru

rcca.com.ru

www.books.ru

www.dvlp.ru

propartner.ru

business-gu.ru

www.qpknigu.ru

www.tpprf-arb.ru

www.baadr.com

findarticles.com

www.adrr.com

www.tpprf-mkac.ru

www.alrf.ru

www.zipsites.ru

www.promsin.ru

www.advisers.ru

www.mega-press.ru

www.expert.ru

ssrn.com

index.org.ru

www.azerweb.com

www.consumer-aib.com

www.azadinform.az

justicesake.forum24.ru

www.justice.gov.az

www.aipc.az

news.trend.az

wba-az.org

*Журнал «Медиация и право. Посредничество и примирение»
Вишневская А.В. курс лекций Лекция 12 Медиация как техно-
логия регулирования конфликта.*

*Материалы: Вторая международная конференция «Медиация.
Альтернативные методы разрешения споров Г.Мета, Г.Похмел-
кина «Медиация - искусство разрешать конфликты»*

MÖVZULARIN DÜZÜMÜ

Mediasiya nədir?	<i>səh.3</i>
Mediasiya prosesi və mediator	<i>səh.14</i>
Azərbaycanda mediasiya:	
hüquqi baza, təcrübə	<i>səh.34</i>
Beynəlxalq sənədlər	<i>səh.42</i>

Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzi Azerbaijan Arbitration And Mediation Centre

Fiziki və hüquqi şəxslərin nəzərinə!

Azərbaycan Arbitraj və Mediasiya Mərkəzinin
nəzdində fəaliyyət göstərən

Bakı Mediasiya və Barışıq Xidməti

mülki və iqtisadi mübahisələrin məhkəmədənənar
alternativ həlli üsullarını

Sizə təklif edir.

Fiziki və hüquqi şəxslər öz aralarındakı mülki və
iqtisadi mübahisələri məhkəməyə müraciət etmədən,
vasitəçinin iştirakı ilə, dostcasına danışıqlar və barışıq
yolu ilə (mediasiya prosesi) həll edə bilərlər.

Mübahisələrin mediasiya vasitəsilə həlli ilə iş
adamları öz dəyərli vaxtlarına və pullarına qənaət edə,
kommersiya münasibətlərində yaranmış münaqişələrin
aradan qaldırılmasından sonra da tərəfdaşlarla normal
işgüzar münasibətləri davam etdirməyə nail ola bilərlər.

Mediasiya vasitəsilə mübahisələri istənilən
mərhlədə həll etmək mümkündür: mübahisə yarananda
dərhal - məhkəməyə müraciət etmədən; mübahisənin
məhkəmə baxışında olduğu dövrdə; və ya məhkəmə
baxışından sonrakı dövrdə.

Bakı Mediasiya və Barışıq Xidmətinin peşəkar
mediatorları ən mürəkkəb mübahisələrin barışıq yolu ilə
həllində Sizin xidmətinizdə!

H ü q u q i **HIYM**
İslahatlara Yardım
Mərkəzi İB

Legal Reforms
Support Center NGO

A Z Ə R B A Y C A N
RESPUBLİKASI AZ 1073
Bakı ş., Mətbuat pr.,
18/7, məhəllə 539
Tel: (+99412) 439-47-22;
439-73-17;(040)212-20-70
Faks:(+99412) 510-30-94

539 quarter, 18/7,
Mətbuat ave, Baku, AZ 1073,
AZERBAIJAN REPUBLIC,
Tel:(+99412) 439-47-22;
439-73-17;(040)212-20-70
Fax: (+99412) 510-30-94

w w w . l r s . a z
www.legalreform.az
info@legalreform.az
i n f o @ l r s . a z

Kitab HIYM-in kompyuter mərkəzində yığılıb səhifələnmişdir.
Kompyuter tərtibatçısı: Emil CAMALOV

Çapa imzalanıb: 05.01.2009
Formatı: 60x90. Ofset çapı. Həcmi: 4
Sifariş №15 Tiraj: 500

mətbəəsində çap olunmuşdur

